

Sällskapet väcker och främjar intresse för kyrkohistoriska studier och forskning om Skara stift. Grundat 1992.

MEDLEMSBLAD 1 2024

ÅRGÅNG 32. ISSN: 1103-3959.
REDAKTÖR: JOHNNY HAGBERG

SKARA STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAP

Maria Eufrosyne av Pfalz-Zweibrücken

Om den berömde Magnus Gabriel De la Gardie är mycket skrivet. Vi känner väl hans liv från vaggan till graven. Förra året var det 400 år sedan han föddes. Stiftshistoriska sällskapet medverkade vid ett firande i Varnhems klosterkyrka på hösten där olika föredrag speglade grevens liv.

Den 14 februari i år var det 399 år sedan Maria Eufrosyne av Pfalz-Zweibrücken föddes. Det betyder att nästa år kommer även hennes 400-årsdag att kunna firas. Inför detta jubileum har vårt stiftshistoriska sällskap tillsammans med olika forskare initierat en bokutgåva där Maria Eufrosynes spännande liv lyfts fram.

Förutom en levnadsbeskrivning från 1682 som finns bevarad som avskrift i De la Gardieska arkivet i Lund finns en bön- och andaktsbok som Maria Eufrosyne sammanställt och låtit trycka i ett fåtal exemplar: *Der geistlich-hungerigen Seelen himmelisches Manna* består av dagliga morgon- och aftonövningar, psalmer, andliga sånger, samt böner vid bot och bikt. I sin helhet täcker boken in livets olika stunder av glädje och sorg. Inte minst sorgerna i livet påverkade henne djupt. Av 11 födda barn överlevde endast tre. Hon fick även vara med om reduktionens verkningar för henne och Magnus Gabriel. Till och med hennes böcker ville man beslagta. Kanske var bönbokens sammanställning ett sätt att hantera sorgen.

Himmelskt manna innehåller utdrag från olika uppbyggelseförfattares skrifter. Det visar vad Maria Eufrosyne läste och vad hon ansåg vara viktigt för det inre livet. Boken omfattar 1600 sidor och trycktes i Stockholm hos Joh. Georg Eberdt, 1681.

Dopänglar

I åtta västgötakyrkor har dopänglar funnits. Dessa sänktes vid dopet ned över dopfunten och utgjorde utan tvekan ett eget skådespel. Än idag finns det någon kyrka fortfarande har denna märkliga sed som av allt att döma är en kontinental import från 1700-talet.

Läs mer på sid 2

Emblemen på Läckö

Simon McKeown är konsthistoriker och emblemforskare. För några år sedan skrev han en bok om Tädene kyrkas emblemen. Nu kommer hans nästa bok, som behandlar emblemen och målningar på Läckö slott där ett stort antal finns.

Läs mer på sid 6

Domkyrkans gravar berättar

Skara domkyrka rymmer många minnen och skatter. Mycket ser vi direkt. Men det finns sådant som kräver en ansträngning för att uppfatta och förstå. Här möter vi några av de många gravminnen som finns i golv och på väggar i Skaradomen.

Läs mer på sid 9

Om dopänglarna och Jöns Lindberg

För inte så länge sedan gick teol. & fil.dr. Bengt Stolt ur tiden. Hans ämne var matematik, men alla som har följt Skara stiftshistoriska sällskap, och andra kyrkohistoriska företeelser av vikt, vet att hans stora intresse var kyrkor och deras föremål. Särskilt gällde det allt med liturgihistoriska implikationer. Hans bibliografiska förteckning är diger och imponerande. Allra mest möda lade han på Gotland, de 100 kyrkornas ö.

År 2001 utgav Bengt Stolt boken "Kyrkliga sällsynheter på Gotland och annorstädes". Det visar sig att "annorstädes" var ett vittfamnande begrepp. Där ryms till exempel ett väl genomarbetat kapitel med Skara stift i en huvudroll. Det gäller dopänglarna, som man finner i kyrkor i vårt stifts östra del. Bengt Stolt har i Medlemsblad 2014:2 skrivit om deras märkliga historia och att de i Sverige uppträder huvudsakligen i nordvästra Växjö stift och östra Skara stift. Jag vill här påminna om denna "sällsynhet" och samtidigt föra in ett personligt perspektiv.

Bjurbäcks kyrka (dopängel från 1730 av Jonas Larsson Elfvenberg, renoverad av Jöns Lindberg). Foto Barbro Thörn

En dopängel som hissas ner

Från och med reformationen växte sig traditionen allt starkare att dopfunten skulle stå i koret. Man ville att dopet skulle ske i församlingens mitt och åsyn. Vi vet till exempel att växjöbiskopen Olof Wallquist gav order om att dopen "hädanefter icke skall ske uti vapenhuset, utan inne på kyrkogolvet" (Stolt). Det var gott och väl, men folkmängden växte och i de små medeltida kyrkorna var platsbristen stor. Varje yta behövdes för den, också som ett resultat av reformationen, sittande församlingen. Någon resenär från våra bygder som hade varit på resa måste då ha påmint sig om att nere på kontinenten fanns dopänglar som svävade under kyrktaket med en dopskål i ena handen och ett bibelspråk i den andra. På sina håll fick helt enkelt en dopängel ersätta dopfunten. Det hela var så genialt ordnat att ängeln firades ner med rep när den skulle användas. För övrigt tog den minimal plats.

Hur fungerade en dylik dopängel? Det var av allt att döma ett skådespel i helt egen rätt. Det finns en livfull berättelse från

Bredestads kyrka, lite norr om Eksjö: "Medelst en lina var ängeln, som i händerna höll dopskålen, upphissad i taket över altaret. Då den kvinna som bar barnet hade jämte faddrarna kommit fram till altarringen och det moment under akten var inne, då prästen skulle begjuta barnets huvud med vatten, hade den för tillfället tjänstgörande kyrkvärden (som för detta ändamål befann sig på en undandold plats i kyrkan) att nedfira den lina i vilken ängeln hängde. Ängeln kom så att säga sakta nedsvävandes från taket och stannade mellan prästen och kvinnan som bar barnet. Ängeln hade vid nedfrandet ansiktet vänt mot församlingen, men genom en särskild mekanism kunde kyrkvärden svänga på figuren, så att dess ansikte vändes mot den vid altaret stående prästen, varvid ängeln framräckte dopskålen åt densamme. Sedan dophandlingen var förrättad upphissades ängeln ånyo i taket, där den fick försvinna genom en öppning i detsamma. I kyrkan syns fortfarande de hål genom vilka den av ängeln hörande linan löpt fram" (Stolt).

Detta skrevs ner 1895, alltså ett antal årtionden efter det att man upphört med upp- och nedhissandet. Bengt Stolt skriver att han har svårt att tänka sig att just detaljen om taket skulle stämma. Men hur som helst är det en berättelse som sätter igång fantasin.

Det finns en annan, smått fantastisk uppgift från Jonsbergs kyrka, ända uppe på Vikbolandet, att kyrkans dopängel hade måst monteras ner "sedan en gumma svimmat av förskräckelse och tappat barnet, när ängeln åkte ner" (Stolt). Det förstår ju vem som helst att kyrkorådet var tvingat att ingripa.

Från Nysunds kyrka i närheten av Degerfors fick också dopängeln känslorna att svalla. Det fanns flera anledningar till upprördhet enligt vad som antecknades redan 1760:

Dopängeln "befanns obekvämt i avseende därtill att han vid nedkomsten med vattensprutning oroar både prästen, som har med detta dyra sakraments utdelande att göra, liksom också faddrarna som inställt sig vid barnets dop. Det har även förekommit en del mindre anständigt...då prästen förrättar gudstjänsten framför altaret då han (alltså dopängeln) gungar i taket" (Stolt).

Daretorps kyrka, dopängel av Jöns Lindberg Foto: Gunilla Hvarfner

Utvängstorps kyrka, dopängel av Jöns Lindberg

Dopänglarna existens idag

Dopänglarna stora tid var 1700-talet. I vissa kyrkor blev dopänglarnas existens kortvarig. Skälen verkar mer ha varit

känslomässiga än genomtänkt teologiska. Och så gjorde man som man brukade: Man satte undan dem på kyrkvinden eller läktaren. Kanske revs kyrkan för att bygga en ny och större. Efter hand försvann de, kanske till någon bondgård. Men på andra ställen uppskattade man dem och lät dem hänga kvar. Det bästa sättet att bevara en tradition är att utöva den. Man kan faktiskt ännu idag uppleva dopänglar i funktion. Agneta Karlsson, kyrkoherden i Tidaholm, berättar att man i Daretorps kyrka sänker ner sin dopängel när det firas doggudstjänst och att barnet döps med vatten liksom ur ängelns hand. Kyrkoherde Klas Frisk Svensson i Huskvarna pastorat berättar att man i Hakarps kyrka vid doggudstjänster fortfarande låter kyrkvaktmästaren hissa ner kyrkans dopängel ”med försiktighet”. Också i Bjurbäck används dopängeln fortfarande.

Bengt Stolt kunde berätta att det går att belägga 22 svävande dopänglar i svenska kyrkor, bland annat 10 i Småland och 8 i Västergötland. Detta gällde 2001. De västgötska änglarna fanns antecknade i Bjurbäck, Kymbo, Utvängstorp, Vistorp, Vättak, Grönahög, Daretorp, Liared och Bergum (ej bevarad). Om man räknar stiftsvis betyder det 7 dopänglar i Skara stift, 6 i Växjö och lika många i Linköpings stift. Geografiskt finns 18 av de 22 runtomkring Jönköping. Det är där min släkt kommer in.

Rokokomästaren Jöns Lindberg

På min mors sida härstammar jag i rakt nedanstigande led från ”rokokomästaren från Sandhem” Jöns Lindberg (1719-1791).

Om man på gammaltestamentligt vis följer den manliga linjen var Nils Lindberg (född 1682), far till Jöns Lindberg. Nils var vapensmedsmästare till Jönköpings Gevärsfaktori och bodde på Slåtorna i Sandhem. Jöns var alltså bildhuggare och torpare, och han bodde på Hulan i Sandhem. Han var i sin tur far till Fredrik Lindberg som bodde på Häggåsen i Sandhem. Fredrik var far till Gustaf Lindberg (född 1839) som bodde på Tinghalla i Sandhem, som han lämnade för att flytta till Bymarken i Jönköping. Gustaf var far till Carl Lindberg (född 1867) som var finsnickare i Jönköping. Carl i sin tur var far till Gunnar Lindberg (född 1890) som var lokförare i Jönköping. Och Gunnar var far till Anna-Greta Lindberg (född 1923), som gifte sig med Bertil Alberius och i deras äktenskap kom jag till 1947. Anna-Greta är min mor. Jöns Lindberg är alltså min morfars farfars far.

Jag vet att Jöns farfar hette Håkan Nilsson och jag kommer alltså så ytterligare två led bakåt. Jöns farfar och min morfars farfars farfars far är samma person, Håkan i Sandhem. Jag är uppvuxen i grannsocknen Habo. Jöns döptes och konfirmerades säkerligen i Sandhems (gamla) kyrka. Jag är konfirmerad i Habo kyrka och har varit domprost i Skara stift. När Jöns föddes var den koleriske Magnus Bredberg stiftets domprost. Berättelserna om hans bråk med lärarna på Skara läroverk och med biskopen Jesper Swedberg måste även nått Sandhem. Jag kan säga att det gick lugnare till på min tid.

Om Jöns Lindberg skriver Barbro Jespersen mycket fint och uppskattande i en uppsats med titeln ”Västgötska träsnidare” i Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift 1973-74. Hon kallar honom för en rokokomästare. Hans arbeten fanns och finns i många kyrkor runt omkring dagens Mullsjö och Jönköping. Dopänglar av Jöns Lindbergs hand finns i Daretorps, Kymbos, Vistorps och Vättaks kyrkor. Dopängeln i Bjurbäcks kyrka har han renoverat men den som han gjorde för Norra Solberga har förstörts genom brand. Därtill står Jöns Lindberg för ett antal altarpuppseter, predikstolar, dopfuntar, golvur etc. Barbro Jespersen menar att på just dopänglarna hade kanske inte Jöns Lindberg så stora möjligheter att visa sin skicklighet och stora stilkänsla. Den ser man mer på de större verken.

Altarpuppseten av Jöns Lindberg i Fivlereds kyrka

Dopängel i Daretorps kyrka av Jöns Lindberg (foto Barbro Thörn)

Han utbildades i Holland

Barbro Jesperson rör vid en fråga som är intressant och som jag kanske har ett svar på. Frågan gäller varifrån Jöns kan ha hämtat sin inspiration och sina förbilder. Vi som är vana vid att resa, läsa tidningar, se på TV, ha tillgång till hela internet måste ju undra hur idéer och stilideal färdades i en tid som saknade allt detta. Visst känner vi till att kyrkbacken och marknader var stora händelser, men vi tänker kanske inte på att man alltid har gjort resor. Viljan att se vad som finns bakom nästa krök är stark och har alltid funnits.

Jag vet om Jöns att han inte var äldst i barnaskaran. Han fick alltså inte torpet och valde att lämna Sandhem. Var det så att han tog sig ner till kusten och fick hyra på en båt? Enligt vad som berättas i släkten kom han i vilket fall som helst till Holland. Jöns var bara en fattig pojke och försökte väl överleva. En dag när han gick förbi en verkstad ropade någon på honom därinne och bad honom att hjälpa till. Det visade sig vara en träsnidarverkstad. Det hela resulterade i att han blev kvar där och att han sattes i lära. Så fick han sin utbildning och efter 13 år återvände han som fullärd till Sandhem. Det var då han tog namnet Lindberg, som tydligen hans pappa Nils tyckte var så bra att han också bytte. Lite roligt är att Jöns gärna ville visa att han varit ute i stora världen. Han gav den äldste sonen namnet ”Friedrich”, försvenskat senare till Fredrik.

I Holland hade Jöns sett och lärt den stil som då var populär på kontinenten, rokokon. Jöns Lindbergs tid är konsthistoriskt den korta tiden mellan barocken och klassicismen. Här uppe i våra bygder har vi då rokokon och det är tydligt att påverkan kom utifrån. Barbro Jesperson pekar på Jöns Lindberg som en lokal, inflytelserik aktör. Rokokons tid var kort här. Jesperson säger att den är så sparsamt förekommande att man med rätta kan kalla den sällsynt.

Verk av hans hand i 12 kyrkor

Jöns Lindberg var varken hovkonstnär eller tillhörande något skrå, sådana som fanns i de större städerna för att bevaka sina medlemmars rättigheter. Han var en bygdesnickare, en

lokal konstnär. Man kan ana att han fick föra en liten kamp för att få jobb och för att få göra som han ville, såsom han sett det och inspirerats till i Holland. Beställarna var sockenstämmorna och de hade vid denna tid fått större möjligheter genom en kunglig förordning. Församlingarnas ekonomiska situation hade varit urusel sedan reformationen och med alla krigerna, som bara krävde mer och mer medel till kronan. Men nu kunde man besluta om utdebitering av kyrkans medel för reparationer och nyanskaffningar. Som ett resultat av det kan man se att så gott som varenda kyrka har ett eller flera inventarier som är införskaffade i slutet av 1600-talet eller början av 1700-talet.

Men beställarna, sockenstämmorna, var säkerligen trögrörliga. De ville ha det som man kände till, eller det som man hade i grannkyrkan (bara lite större och med mer färg). Inte heller är det svårt att föreställa sig att de konstnärer som var Jöns Lindbergs konkurrenter helst höll sig till det redan välkända, alltså barocken. Kanske var det lättare för nyheter att slå igenom i städerna. Men tydligen stod Jöns på sig. Man uppskattade honom och man litade på honom. Säkert har ett och annat försvunnit under tidernas lopp, men idag är 12 verk kända och/eller tillskrivna (som det heter) Jöns Lindberg, bland annat i kyrkorna i Daretorp, Fivlered, Liared, Strängsered, Sandhem, Bjurbäck, Vättak, Brandstorp, Vistorp, Kymbo och Norra Solberga.

Anders Alberius

Litteratur:

Bengt Stolt: *Kyrkliga sällsynheter på Gotland och annorstädes*, 2001.

Bengt Stolt: De svävande dopänglarna. Artikel i *Skara stifts-historiska sällskap* 2014:2.

Barbro Jesperson: Västgötska träsnidare. Uppsats i *Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift* 1973-1974.

Svenskt konstnärslexikon Band III, 1957.

Om biskopskors

Biskoparnas skrud

Vid planeringen inför konung Adolf Fredriks kröning år 1751 lät konungen i Paris beställa fjorton korkåpor för Sveriges biskopar och superintendenten. Kåporna bar ett mönster med blommor och var sinsemellan något olika.

År 1788 skänkte konung Gustaf III en ny biskopsskrud och mitra med förgylld dekor till ärkebiskopen.

I samband med sin kröning beställde konung Gustaf IV Adolf tolv biskopskors i guld som ämbetsstecken till ärkebiskopen och de övriga biskoparna. Dessa är de kors som fortfarande brukas av svenska biskopar, kompletterade 1904, 1942 och 1990 med kors för biskoparna i Luleå, Stockholm och Uppsala. Två kors har blivit överflödiga: Kalmar stifts biskopskors och ordensbiskopskorset.

Om några biskopar efter reformationen bar kors torde det ha varit deras privata egendom. Det enda biskopskors brukat före 1805, som jag känner till, bars av biskopen i Västerås Lars Benzelstierna (1719–1800). Korset är endast 55 mm högt och utfört i blånerat stål med kraftig stålkedja.

Emerituskors

Då svenska biskopar inte blev pensionerade, utan innehade sitt ämbete livet ut, uppstod inga problem vid ämbetsstecknets övergång till efterträdaren. Den förste svenske biskopen som blev pensionerad var biskopen i Strängnäs Uddo Ullman, vilken efter Regeringens beslut 1927 vid 90 års ålder frånträdde sin tjänst. Frågan om ett eventuellt emerituskors till biskop Ullman togs upp i biskopsmötet samma år. Till allas överraskning förklarade då ärkebiskop Söderblom att han redan övervägt frågan och beställt ett emerituskors.

I Uppsala stift blev ärkebiskop Erling Eidem 1950 den första biskop som pensionerades. Medel samlades då in av stiftets präster till ett emerituskors, vilket överlämnades vid hans avskedsgudstjänst. I dag finns ett eller flera emerituskors i alla stift.

Resekors

Frågan om lämpligheten att biskoparna vid långa utlandsresor medförde de gamla biskopskorsen kom att bli aktuell på 1900-talets andra hälft. Kanske borde det, med hänsyn till

stöldrisken, anskaffas resekors av enklare material.

Själv blev jag varse problemet 1977, och bör kanske berätta vad som utspelade sig. Jag var detta år utsedd till delegat till Lutherska världsförbundets generalförsamling i Daar-es-Salaam i Tanzania. I en paus i förhandlingarna reste jag och biskopen i Skara Helge Brattgård ner till stranden för att bada. Frågan uppstod vad Helge skulle göra med sitt biskopskors. Problemet löstes genom att han virade in korset i sina strumpor och stoppade paketet i sandalerna. Vi lämnade våra kläder på stranden och simmade ut i Indiska oceanen. När vi åter närmade oss stranden var skorna borta! Vi överlade och insåg att floden hade börjat komma in. När jag så blickade ut över havet såg jag plötsligt Helges sandaler sakta flyta ut från stranden. Där seglade Skara biskopskors ut mot horisonten och Indien! Efter en snabb sprängmarsch infångades sandalerna och korset var räddat.

Efter vad jag erfarit finns nu resekors utförda av enklare material i alla stift.

Carl Gustaf von Ehrenheim

Tidigare publicerat i *Småskrifter* 3/2013, Medlemsblad för Stiftshistoriska sällskapet i Uppsala.

Bara fyllhundarna kvar...

I Arvid August Afzelius *Minnen* (1901) berättas om en episod rörande domprosten i Skara Andreas Knös (1721–1799). Knös uppfattades vara en swedenborgare och skaffade sig som sådan inte bara vänner i stiftet utan också många ovänner. Afzelius skriver: "Hans ovänner sökte från den tiden att i allsköns tysthet nedsätta hans anseende i allmänhetens ögon med det smädenamnet swedenborgian; men han sade "Jag är ingenting på – an, om man icke menar det så, att man är *lutheran*, när man söker den gudomliga sanningen hos Luther, och *swedenborgian*, då man hämtar ljus ur den lärde vetenskapsmannen och tänkaren Svedenborgs skrifter. Biet hämtar näring ur alla blomster, där honung är att finna; så ock människan för sitt andliga lif."

En ledamot i konsistorium väckte en gång i domkapitlet en fråga, om icke nu vore på tiden att utrota swedenborgianerna ur stiftet. Doktorn lektor Brandelius, känd för sina lakoniskt slående infall, svarade: "Ja, det skulle vi göra, så ha vi sedan bara fyllhundarna kvar."

Afzelius var född i Fjällåkra by i Broddetorps socken i Västergötland. Hans föräldrar var komministern i Falköping Per Afzelius och Inga Magdalena Lundström. 1809 disputerade han i Uppsala för filosofie magisterexamen. Efter lärartjänst på Frimurarbarnhusets skola i Stockholm prästvigdes han för Skara stift 1811. Han blev 1821 kyrkoherde i Enköpings församling och avled 1871. Afzelius har gjort sig känd som psalmförfattare och folklivsforskare. Han utgav bland annat *Swenska folkets sago-häfder, eller Fäderneslandets historia, sådan hon lefwat och till en del ännu lefwer i sägner, folksånger och andra minnesmärken. Till läsning för folket. 1-11*. Stockholm. 1839-1870.

Den ovan nämnde lektor Brandelius var Med.dr. Lars Brandelius (1748-1813). Han var ledamot av Skara konsistorium.

Johnny Hagberg

Emblemen på Läckö gav en spännande upptäckt

Emblem i Kungssalen

Simon McKeown är konsthistoriker och emblemforskare knuten till Marlborough College i England. För några år sedan skrev han en bok om Tådene kyrkas emblem. Nu kommer snart hans nästa bok, som avhandlar emblem och målningar på Läckö slott.

I slottet finns ett stort antal emblemålningar med inspiration från tidens emblem böcker. Emblemerna var tänkta att vara uppbyggliga eller uppfostrande och inbjuda till den egna själsliga och allmänmänskliga utvecklingen. Boken är den första fullängdsbeskrivningen av emblemerna på Läckö med jämförelser med de emblem böcker de är hämtade från och den kan ge en fördjupad kunskap om emblemerna och tankarna bakom dem. Vad har varit mest intressant i arbetet med boken för en emblemforskare?

–Det har varit underbart att få ägna tid åt att titta på vart och ett av emblemerna och gå tillbaka till originallitteraturen för att förstå deras avsedda betydelse. Sådan «litterär arkeologi» ger dem liv igen. Men den enskilt viktigaste upptäckten måste vara sambandet mellan några av emblemerna i Kungssalen och ett manuskript som en gång tillhörde Magnus Gabriel De la Gardie och som nu finns bevarat i Kungliga Biblioteket. När jag hittade manuskriptet i Stockholm och öppnade det hittade jag markeringar som tycks visa att De la Gardie aktivt valt ut vilka emblem som ska ha målats i Kungssalen. Då hade jag svårt att hålla tyst i det alldeles tysta rummet för sällsynt litteratur! Så spän-

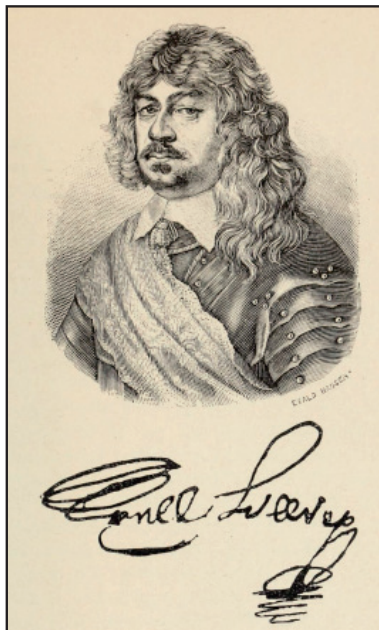
nande ögonblick händer bara ett fåtal gånger i en forskares liv, och detta var definitivt en sådan upptäckt.

Simon McKeown är ordförande i det internationella sällskapet för emblemstudier och har haft stora möjligheter att jämföra kvaliteten på emblem på olika platser. Hur står sig då emblemerna i Tådene och på Läckö i en internationell jämförelse?

–De är väldigt viktiga. Det som denna bok främst försöker göra är att fastställa det faktum att inget annat land i Europa hade en beskyddare som var så intresserad av emblem som Magnus Gabriel De la Gardie. Många europeiska kungar, drottningar, herrar, damer, biskopar, hertigar, grevar och så vidare njöt av emblem och lät en del målas i deras palats och gods. Men det är bara De la Gardie som gör detta på flera platser och ofta även flera olika emblemprogram i samma byggnad, säger Simon.

Många historiska byggnader runt om i Europa kan ha ett emblemprogram, men inte mer än så. På Läckö slott finns det hela fyra olika uppsättningar emblemcykler under ett och samma tak.

–Att ha en mycket stor uppsättning emblem i kapellet, ett i Kungssalen, ett i Maria Euphrosynes bönekammare och ytterligare två i sovrummen hos Magnus Gabriels yng-

Porträtt av Axel Lillie

re bröder är verkligen väldigt slående. Det är också värt att säga att kvaliteten på arbetena i Kungssalen och bokenkammaren är alldeles utmärkta. Förekomsten av dessa målningar på Läckö ger ytterligare bevis på paret De la Gardies koppling till den gällande europeiska kulturen. De var mycket väl sammankopplade med kontinenten och höll sig uppdaterade med trenderna under sitt århundrade, menar Simon.

När det gäller emblemen i Tädene menar Simon att är det fantastiskt att hitta en så sofistikerad uppsättning emblem målade i en liten församlingskyrka.

–De var utvalda och bekostade av en modig men ganska tragisk gestalt, Brita Christina Bonde. Hennes källtext var en tysk bok som ingen annan använde vid utsmyckningen av kyrkor, så hon hade sin egen smak. Och det faktum att Johan Runius var nära involverad i upplägget gör emblem-tavlorna i Tädene till viktiga dokument i den svenska litteraturhistorien under barocken, tillägger Simon.

Emblem över lag är en ganska speciell konstform men för Simon förenar den två stora intressen. Han har alltid slitits mellan kärleken till bildkonst och kärleken till litteratur. Emblem erbjuder därför en mötesplats mellan de två, där bilden delvis förklaras av orden, och orden delvis förklaras av bilden.

–Jag antar att det lilla tolkningsutrymmet är det som gjorde emblem populära på 1500- och 1600-talen, och de har fortfarande förmågan att fånga moderna betraktare. Ur estetisk synvinkel gillar jag den kompakta, snygga designen av emblem: de är små men innehåller mycket mening, förklarar Simon.

På Läckö slott finns det alltså en stor mängd emblem som förtjänar att lyftas fram. Men för Simon är det svårt att välja en favorit, så han väljer istället en som förblir lite av en gåta.

–Det är ett enkelt motiv med en praktfull sol med mottot «Constans Serenus Et Ardens» («Ständigt lugn och brinnande») och den finns i ett fönster i Kungssalen. Jag har inte kunnat komma på någon tryckt källa för detta emblem, så det verkar vara en originalskapelse på Läckö och med största sannolikhet av Magnus Gabriel De la Gardie själv. Vad som är säkert är att De la Gardie tilldelade Axel Lillie detta emblem för att belysa karaktären hos hans fars gamla militärkollega. Jag njuter av uttrycket i solens ansikte: den tittar inte riktigt direkt på betraktaren - snarare en blick lite över din axel. Den förblir därför alltid distanserad, okänd, magnifik. Och jag gillar hur mottot skapar ett intryck av Lillie som en panikfri, lugn, flitig man, som han verkar ha varit i verkligheten, säger Simon.

Simon McKeown, Fredrik Kindberg och Lars-Göran Lönnermark i Kungssalen på Läckö slott.

Det är inte enbart emblemen som har fascinerat Simon McKeown vid tillkomsten av boken utan även paret De la Gardie, som han också länge har velat skriva om.

–De var ett märkligt par, och borde vara mer kända utanför Norden. Om den här boken bara kan lyfta fram en aspekt av deras extraordinära karriärer som mecenater och kulturaktörer, så kommer den att ha gjort sitt jobb, avslutar Simon.

Världslig Makt och Himmelsk Manna

Andreas Kappelmayer, Susanne Tienken, Valborg Lindgårde, Andreas Jarlert och Johnny Hagberg

Den 15 februari möttes några svenska och en tysk forskare i Stockholm för att presentera sina artiklar till en kommande bok om Maria Euphrosyne och bönboken *Himmelsches Manna* som hon lät ge ut år 1681. Den bok som nu planeras är ett sätt att högtidlighålla fyrahundraårsminnet av denna betydelsefulla, men på många sätt bortglömda, 1600-talskvinna.

Maria Euphrosyne var av furstlig ätt och sedermera prinsessa av Sverige, då hennes bror Karl X blev kung. Men i den mån hon har omskrivits har det varit som gemål till Magnus Gabriel De la Gardie. Trots att hon stod ett trappsteg upp i rang har hon befunnit sig i sin mans skugga.

- Maria Euphrosyne är kvinnan i mitt liv. Hennes levnad är inte så utforskad och det känns fint att få samlas kring detta tema, sade projektledaren Susanne Tienken som inledning på skrivarkonferens den 15 februari.

Den kommande boken kretsar en hel del kring Maria Euphrosynes liv och släkthistoria och skapar också sammanhang genom den tid, språkdräkt och det andliga tankegods som ligger till grund för bönbokens tillkomst. Bönboken *Himmelsches Manna*, som finns kvar i ett fåtal exemplar, omfattar mer än 1600 sidor på tyska. Hela boken kommer inte att tryckas upp eller återges, men ett utdrag i faksimil kommer att ingå i den nya boken som också får titeln *Världslig makt och himmelskt manna – Maria Euphrosyne von Pfalz Zweibrückens liv och verk*.

- Det blir en värdefull utgivning i stiftshistoriska sällskapets skriftserie. Maria Euphrosyne levde i Västergötland under lång tid och här finns också hennes vilorum. Hennes andaktsbok är verkligen värd att uppmärksammas, säger Johnny Hagberg.

Maria Euphrosyne var av tysk härkomst både på fädernet och mödernet med en pfalzisk farfar och en pfalzisk mormor. Hon föddes på Stegeborg i Östergötland och uppfostrades vid det svenska hovet. Sin utbildning fick hon tillsammans med blivande drottning Kristina. Andreas Kappelmayer, docent i historia, berättade både om hennes uppväxt och de äkten-skapsprojekt på 1640-talet som slutligen resulterade i ett äkten-skapskontrakt med Kristinas gunstling Magnus Gabriel. I stället för en position utomlands värdig hennes ställning blev hon en del av det samhälle hon redan kände till. Kappelmayer lyfte i sitt föredrag särskilt fram Maria Euphrosynes gudmor som exempel på en mycket intressant och på sitt sätt märkligt modern person för sin tid, då hon var vegetarian, talade om

vikten av tandvård och inte förespråkade äga. Det går också nästan att ordagrant spåra Maria Euphrosynes valspråk *Gott ist mir alles* till gudmoderns eget valspråk.

På konferensen presenterades också den religiösa och språkliga kontexten. Anders Jarlert, professor emeritus i kyrkohistoria, berättade om 1600-talets religiösa landskap i Sverige och spänningen mellan överdåd och förgänglighet som blev så tydlig genom adelns överdådiga livsstil och de ständiga krigen och sjukdomarna som kunde ända ett liv snabbt och obarmhärtigt. Dödsförberedelse var ett vanligt inslag i predikningar och andaktsliv.

Sverige under 1600-talet var en konglomeratstat och idag kan det vara svårt att föreställa sig att det på den tiden var 20 språk som talades i riket. Bo Andersson, professor emeritus i tyska, beskrev hur man talade det språk man var bekväm med i olika sammanhang, exempelvis inom handel och politik. Det religiösa språket var dock tyska vilket också avspeglas i Maria Euphrosynes bönbok. Största delen av den andliga litteraturen nådde Sverige via tyskan. Verk som skrevs på den idag så förhärskade engelskan krävde latinsk översättning för att bli förstådda i 1600-talets Sverige.

Ett annat område som ryms i den nya boken är de gravdikter som skrevs till Maria Euphrosynes ära. Dikterna var statushöjande vid begravningen men det var inte vem som helst som fick skriva.

- Det är intressant att se kontaktnäten, vilka som skrev gravdikterna och varför, och vad det förde med sig. Det finns spår i slottsarkivet i form av kvitton på vad författarna fick i ersättning för tryckkostnader, säger Valborg Lindgårde, docent i litteraturvetenskap.

Susanne Tienken, som är docent i tyska vid Stockholms universitet, avslutade dagen med att berätta om Maria Euphrosyne som sörjande mor och furstinna. Hon presenterade också en analys av innehållet i *Himmelsches Manna* i jämförelse med en föregångare i fickformat från 1677, *Gott ist mir alles*.

Boken beräknas utkomma på Skara stiftshistoriska sälls-kaps förlag under september 2024. I boken ingår också nytryck av artiklar av Ingrid Rosell och Stina Hansson samt en artikel av lektorn i musikvetenskap Maria Schildt rörande psalmer och dess musik. Efterordet skrivs av biskop Åke Bonnier.

Helena Långström Schön

Domkyrkans gravar berättar

Skara domkyrka rymmer som bekant minnen och skatter av de mest skiftande slag. Himlasträvande gotisk arkitektur, imponerande barockverk och gnistrande glasmosaiker från 1900-talet faller oss direkt i ögonen - annat kräver viss ansträngning för att uppfatta. Här ska vi se närmare på några av de många gravminnen, och i synnerhet de texter på latin, som möter oss i golv och på väggar i Skaradomen.

Latinet blev kyrkans språk när den kristna tron spreds över västvärlden inom det romerska imperiet. Kristendomen blev romersk statsreligion och latinet dess språk. Detta gällde till stor del även efter reformationen: under svensk stormaktstid hade latinet fortfarande en stark ställning inom Kyrkan och i vetenskapsvärlden. I många sammanhang fungerade romarspråket som ett "lingua franca", ett gemensamt språk som förenade. Vi vet t ex att Carl von Linné växlade obehindrat mellan latin och svenska i tal och skrift.

I domkyrkan är en stor del av texterna avfattade på romarspråket. Det handlar förstås ofta om rena personalia: namn, ålder, titel samt uppgifter om den avlidnes födelse och död. Vissa fraser är vanliga, t ex *hic iacet* (här ligger), *hic requiescit* (här vilar), *requiescat in pace* (RIP - må han/hon vila i frid) *orate pro eo* (bed för honom) och naturligtvis *anno domini* (i Herrens år). *Versio vulgata*, den latinska bibelöversättningen, är naturligtvis också rikt representerad med ett stort antal citat i domkyrkan.

Gravsättningar har ägt rum i och i anslutning till domkyrkan sedan tidig medeltid och ända fram till 1800-talet omgavs kyrkan av en kyrkogård. Somliga av de gravstenar som ursprungligen stod utanför kyrkan har under 1800-talet flyttats in i kyrkorummet. Detta gäller t ex Lektor Laurentius Cleverus Dalius gravsten, som idag sitter till vänster om södra ingången och bär följande tydliga lägesangivelse:

Hoc loco coemeterii Scarens[is] inter vestibulum Schol[ae] et chorum templi... (På denna plats på Skara kyrkogård, mellan ingången till skolan och templets kor...)

Vi förstår att gravstenen ursprungligen stod nära dagens Djäkneterrass i anslutning till Krabbelund. Dåtidens skolhus låg ju på Skoltorget.

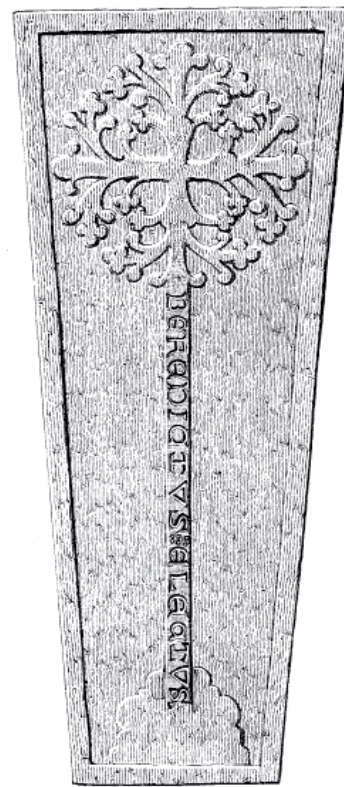
Vi ska komma ihåg att även stenarna inne i domkyrkan ofta flyttats runt vid ett antal tillfällen; så kan man t ex se stenar infattade i väggen som bär tydliga spår av slitage. De markerar alltså inte längre platsen för de avlidnas kvarlevor.

Den äldsta gravstenen med text hittar vi i södra sidoskeppets främre del, omedelbart till höger om Mars och Minerva vid överste Erik Soops mausoleum. Texten lyder kort och gott:

Benedictus electus (Bengt, vald [till biskop])

Det rör sig om domkyrkans äldsta bevarade gravminne med text. Natanael Beckman förde på 1920-talet fram idén att det rör sig om den "gode" biskop Bengts gravsten. Denne avled i hög ålder omkring 1190 och gravstenen skulle alltså ha färdigställts några decennier senare. Teorin får väl anses vara väl etablerad även idag.

Några meter västerut har vi också tagit oss över 200 år framåt. Temat är välkänt: den avlidne riktar sig till betraktaren och

Biskop Bengts gravsten

Kaniken Hemming Hermansson, 1400-tal

och landat i senmedeltid. I väggen sitter en prydlig medeltida gravsten med tydligt läsbar text till minne av skarakaniken Hemming Hermansson, död 1438. En tolkning av den kraftigt förkortade texten skulle kunna vara:

*Tu quisquis es qui transieris, sta pieque plora!
Sum quod eris, fuerimque quod es. Pro me, precor, ora!
(Vem du än är som här går förbi, stanna och be fromt!
Jag är vad du ska bli. Jag bönfäller dig, be för mig!)*

uppmärksam till begrundan och bön inför graven. Samma tanke återfinns i det vanliga uttrycket *hodie mihi, cras tibi* (idag mig, imorgon dig), som ofta förekommer i gravinskrifter..

Andreas Omenius gravsten, detalj

Även på Andreas Omenius (biskop 1678-1684) hårt slitna gravsten på läktaren i kyrkans nordöstra del blir betraktaren direkt tilltalad:

*Qui[d] lapidem spectas, hominis mirabere mentem / Consiliis plenam, cum pietate parem.
Nec dices alium graviorem, Omenius ipse / coniuge cumque sua prole quiescit ibi.*

(Du som ser stenen, beundra mannens sinnelag: fullt av klokhet och gudsfruktan.

Du kan inte nämna någon värdigare: Omenius själv vilar här med hustru och barn.)

Versmåttet är s.k. distikon, alltså en vers där omväxlande hexameter och pentameter används. I antikens Grekland och Rom användes denna kombination till sorgeskriver, s.k. elegier. Därför används också termen elegiskt distikon om detta versmått och det är naturligtvis ingen slump att det används just på gravstenar.

Omenius grav är ett exempel på de betydligt mer utvecklade texterna på gravstenar från 1600- och 1700-talen. Sverige var nu ett land med ambitioner att vara en europeisk stormakt både politiskt och kulturellt, och latinet hade en stark ställning. Dikterna inspireras ofta direkt av poeter från latinets guldålder, decennierna före och efter Kristi födelse, såsom Ovidius, Horatius och Vergilius.

I södra sidokoret hittar vi två exempel där minnestexternas författare fått direkt inspiration från Vergilius. Mitt i sidokorets vägg finns Lars Victorins gravsten. Han var domprost 1699 fram till sin död 1702. Namnet Victorin är för övrigt en latinisering av födelseorten Segerstad (victoria = seger).

Hans minnestext inleds med dessa ord:

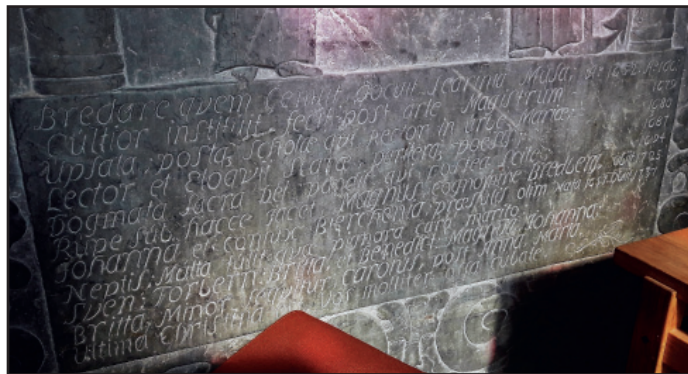
Gothia me genuit, me fecit Giessa magistrum...

(Jag föddes i Götaland, i Giessen fick jag magistergraden...)

Det är ett tydligt eko från Vergilius berömda gravinskrift som inleds med orden:

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc Parthenope...

(Jag föddes i Mantua, avled i Calabrien och vilar nu i Neapel...)

Minnesvers över domprost Bredberg med familj, detalj

Går vi en trappa upp i sidokorets östra del möter vi Victorins efterträdare Magnus Bredberg och hans hustru Johanna.. Det var för övrigt just denne domprost som stod i predikstolen söndagen den 23 augusti 1719 och som avbröts av att Skara stad stod i lågor. Hans gravinskrift inleds med ord som inspirerats av samma vergiliusdikt:

Bredare, quem genuit, docuit Scarinia musa...

(Han föddes i Bredared och utbildades av Scarinius musa...)

Uttrycket Scarinius musa syftar väl på Erik Scarinius, som vid denna tid undervisade i historia och latinsk poesi vid gymnasiet i Skara. Efter den inledande raden följer Bredbergs biografi på klingande vers, de elva barnen ryms t ex i några oklanderliga hexameterrader:

(...)Sven, Torbern, Britta et Benedict Magnumque Johanna.

Brita minor sequitur, Carolus post Anna Maria.

Ultima Christina est. Vos molliter ossa cubate!

(Sven, Torbern, Brita, Bengt, Magnus och Johanna. Sedan följer en yngre Brita, Karl och Maria efter Anna och till sist Kristina. Vila ljuvt, ni ben!)

Domprostparet Magnus Bredberg och Johanna, född Bjerchenia, detalj av epitaf

På annan plats på gravstenen kan man läsa följande något hotfulla ord:

*Si lapidem vires fessos cineresq[ue] fatigēs
ultrices metuas supremi iudicis iras!*

(Om du vanhelgar stenen och de trötta benen riskerar du den högste domarens rasande hämnd!) Det var viktigt att graven skulle få förbli orörd. Trots denna och andra varnande texter på gravstenarna har de allra flesta av gravarna flyttats och rörts om under de sekler som gått.

Biskop Wexionensis grav pryds av ett brinnande ljus

Går vi över till det norra sidokoret, till vänster om Brynolf-saltaret, finner vi Jonas Magni Wexionensis, han som var biskop då Skara gymnasium grundades år 1641. Vi får tänka oss att hans liv var fyllt av arbete och vedermödor med tanke på inskriften på hans gravsten: i en cirkel runt ett brinnande ljus läser vi följande:

Aliis inserviēdo ipsa consumor.

(Genom att tjäna andra bränner jag ut mig själv)

Liksom ljuset brinner ner då det lyser för andra kan man tänka sig att biskopens liv förtärdes i tjänst för andra.

Men domkyrkans väggar och golv rymmer inte bara framstående personligheter. Här finns också påminnelser om tidens höga barnadödlighet. Biskop Wexionensis egen sonson har t ex sin gravsten i golvet under predikstolen. Det två månader gamla barnet har begravts i domkyrkan under en sten med denna text:

*Hoc tumulo conditur filiulus mag[istri] Jonae Salani, eloquentiae le-
toris im Gymn[asio] scharen[sis]: Ionas Ionaē Salanus iunior, qui na
Jonas Jonasson Salanus d.y.*

*tus est XXII Novemb. A:o 1649. Denatus 20 Jan. A:o 1650.
Mat. XIX: Sinite parvulos ad me venire...*

(Under denna sten göms ett litet barn till magister Jonas Jonasson Salanus, lektor i vältalighet vid Skara gymnasium: Jonas Jonasson Salanus d.y., som föddes den 22 november år 1649 och avled den 20 januari år 1650. Matt 19 kap: Låt barnen komma till mig)

Många intressanta livsöden har lämnat spår i domkyrkan och det finns mycket att upptäcka.. Bokbordet erbjuder en skrift där författaren till denna text presenterar domkyrkans gravinskrifter, samt förser dem med översättning och kortare biografier för den intresserade läsaren.

Johan Hjertén

Bilderna 1 och 2 är rektor Sanfrid Welins teckningar, i övrigt foto författaren.

Gammalsvenskby i ruiner

Byn, som nu ligger nära fronten med endast floden Dnipro som avskiljare utsätts sedan ett år tillbaka för ihållande beskjutning av ryska styrkor med stridsvagnsartilleri och tunga glidbomber. Det finns inga militära mål i byn men förstörelsen har trots det, eller kanske just därför, varit stor. Drönare flyger dag som natt och attackerar civila bilar med humanitär hjälp. Det har gått ett år sedan byn senast hade el och endast 200 personer är kvar i dagsläget.

Det senaste året har föreningen Svenskbybornas gjort drygt 20 nödhjälpsinsatser, alltid utifrån bybornas behov. De fokuserar nu fortsatt på att leverera värmebriketter och stöttar sjukvårdsinrättningarna i området med utrustning och mediciner. Stöd Föreningen Svenskbybornas plusgiro 187879-2 eller Swish 123 437 61 41.

En drygt hundraårig skildring av Gammalsvenskby

Herman Neander (präst, född i Finnerödja 1885) skrev 1912 en uppsats om Ukraina. Den har nu digitaliserats och finns tillgänglig på <https://runeberg.org/gammalsv/> Neander inleder med orden: ”Denna uppsats vill rikta en vädjan till svenska folket att minnas landsmännen nere vid Dnjepers strand”

Helena Långström Schön

Fredrik Landahls Prästmötesavhandling

Fredrik Landahl (1832–1898) var under sin tid en av de mera bemärkta prästerna i Skara stift. Från 1874 var han kyrkoherde i Mariestad och från 1885 kontraktsprost. Vid prästmötet i augusti 1896 var han preses. Hans prästmötesavhandling bär titeln *Om dopet som nådemedel*.

Det är en föredömligt koncentrerad men teologiskt genomarbetad avhandling med en klart konfessionell prägning, där han vill visa att den lutherska dopläran är den som bäst svarar mot skriftens vittnesbörd. Där drar han också upp skiljelinjerna mellan denna lära och det han ser som romersk-katolska och reformerta avvikelser.

Avhandlingen är något av det bästa som skrivits om dopet i vår kyrka, fortfarande i hög grad läsbar, inte minst i våra dagar, när dopet tenderar att bli förytligt.

Förutsättningar för dopet som nådemedel

Inledningsvis framhåller Landahl att Gud inte bara lagt frälsningsgrunden utan att han även inrättat vissa medel genom vilka han erbjuder och meddelar människan den genom Kristus förvärvade nåden. Dessa kallas i luthersk tradition nådemedel. De är Guds ord och de heliga sakramenten, dopet och nattvarden.

I det första avsnittet talas det om förutsättningarna för läran om dopet som nådemedel. Den första är ett rätt fattat gudsbegrepp. Guds existens behöver inte bevisas. Han har uppenbarat sig själv i skapelsen och vi behöver därför inte tvivla på att han finns. Vem och vilken Gud är måste vi däremot lära oss av den särskilda uppenbarelsen genom Jesus Kristus. Där ser vi att Gud är den absoluta personligheten vars väsentliga egenskap är den heliga kärleken.

Landahl avvisar naturalismen som inte vet om något högre än naturen, positivismen för vilken människan är det högsta väsendet och materialismen som anser att materien är alltings grundläggande egenskap.

Genom sin kärlek skapar Gud världen och träder in i personlig gemenskap med den. Här vänder sig Landahl mot deismen som visserligen erkänner Guds transcendent men å andra sidan förnekar hans immanens samt mot panteismen som bejakar Guds immanens men tar avstånd från hans transcendent. Han markerar även mot rationalismen som vill rensa tron från allt övernaturligt och bortförklara det.

Det finns också en antropologisk och en kristologisk förutsättning. Den förra handlar om att den mänskliga naturen är så fördärvad att människan bara kan frälsas genom Guds nåd. Detta gäller varje enskild människa men även mänskligheten i dess helhet. En människa kan frälsas, men hon kan också i evighet säga nej till Gud.

Kristologiskt gäller att Guds son upptagit den mänskliga naturen. Men hans individualitet framställs även i släktet. Vi är därför inte bara individer utan samfundsmedlemmar och har del i Adams synd men även i den andre Adams återlösning.

Slutligen finns en soteriologisk förutsättning, nämligen ett rätt fattat sakramentsbegrepp. Ordet fyller inte alla behov. Människan är en andelekamlig varelse. Hon behöver även något för de yttre sinnena att ta på.

I ordets nådemedel behandlas vi som fria personligheter men i sakramenten handlar Gud med oss oberoende av vår verksamhet.

Dopläran från konfessionell synvinkel

Den bibliska tros läran sedd i konfessionell belysning är temat för det andra avsnittet. Här går Landahl först igenom vad Nya testamentet lär oss, där instiftelseorden i Matteus 28 står i förgrunden. Dopet får inte ske, där den döpte inte kan bibehålla sitt lärjungaskap genom lärande. Undervisning måste föregå dopet, när det hos den som ska döpas finns hinder för att genom tro ta emot dess välsignelse.

Dopet är inte ensamt ägnat att göra människor till lärjungar. Genom detta upptas och danas människor till Jesu lärjungar, men genom ordet bibehålls och befästs de i lärjungaskapet, som är en innerlig förening med Kristus.

Lärjungaskapets början, dopet, ska förrättas med vatten i Faderns, Sonens och den Helige Andes namn, men det ska sedan fullföljas genom i första hand lärandet, rätt kunskap och uppfostran i Herrens tukt och förmaning. Det innebär att ta vara på allt som Jesus har befallt och göra Faderns vilja.

Den bättring det talas om i Petrus predikan den första pingstdagen, vilken återges i Apostlagärningarna, innebär att vi i större eller mindre grad måste förnyas varje dag i den dagliga omvändelsen. Men i den predikan talas det också om de förmåner vi får del av, syndernas förlåtelse och den Helige Andes gåva, Andens inneboende i den döpta människan, den nya födelsen. Här betonar Landahl den oupplösliga enheten mellan syndaförlåtelse och rättfärdiggörelse å ena sidan och nyfödelse å den andra.

I kyrkan verkar Anden först på människors hjärtan utifrån, innan han kan få tillträde till dem. Den helige Ande verkar i den nya födelsen den sanna och levande tron och föder den nya människan. Levande tro och pånyttfödelse är i realiteten samma sak, även om vi begreppsmässigt ofta skiljer på dem.

Landahl vänder sig mot den romerska kyrkans *ex opere operato*-syn, som enligt honom kommer i strid med tron som en nödvändig betingelse för dopets välsignelse. Dock talar man om att dopet ger syndernas förlåtelse och ny födelse. Men denna överensstämmelse med luthersk doplära menar han vara skenbar. Man är nämligen av den uppfattningen att även arvsyndens själ utplånas i dopet och att bara en mildrad ond begärelse återstår. Människan får en oförstörbar karaktär. Den döptes själ har därför alltid företräde framför den odöptes. Landahl hävdar att det saknas stöd i skriften för en sådan lära, vilket även gäller andra ceremonier som hör samman med dopet och som praktiseras av den romerska kyrkan.

Men klyftan till ultraprotestanterna är även den ganska stor. Där ser man inte dopet i första hand som en Guds handling utan snarare som att människan i dopet bekänner Gud som sin Gud. För Calvin är till exempel dopet bara en synlig bild och besegling av den nåd som den Helige Ande meddelat alldeles oberoende av både ord och sakrament.

Landahl går sedan igenom vad flera sådana samfund anser. Till slut innefattar han också den svenska frikyrklighetens dopsyn i sin kritik och betecknar den som kalvinistisk.

Dopläran systematiskt framställd

I det tredje avsnittet gör Landahl en systematisk framställning av dopläran. För det första ger dopet syndernas förlåtelse och är ett *sacramentum justificationis* (ett rättfärdiggörelsens sakrament).

För det andra har dopet med sig Andens gåva och är ett *sacramentum regenerationis* (ett pånyttfödelsens sakrament).

För det tredje inlemmar dopet människan i församlingen, det kristna samfundet, som är Kristi kropp och är ett *sacramentum communionis* (ett gemenskapens sakrament).

Till sin princip är dopet barndop och Landahl ägnar stor möda åt att leda det i bevis. Han vill också uppmärksamma vad dopet åstadkommer oberoende av mottagarens tro eller otro. Det man på det sättet får är något objektivt som strävar efter att bli subjektivt, etiskt gott hos henne men som inte kan bli det, förrän hon kommer till sinnesändring, förrän hon tror.

Vad är det då som återstår för den som förspillt dopets nådegåvor? Det är åtminstone att Gud i dopet fattat tag i människan och att han inte släpper det taget så länge nådatiden varar.

Dopets frälsningsekonomiska nytta beror på tre saker, vatt-

net, Kristi instiftelse och tron.

Kristus har befallt att dopet ska göras i vatten, det synliga elementet (*materia terrestis*), och att dopet sker i vatten har att göra med att människan förutom anden har en natursida.

Men vattnet är i dopet förbundet med Guds ord. I dopet får vi därigenom en himmelsk gåva (*materia caelestis*).

Landahl påpekar att det är de av Jesu en gång för alla uttalade instiftelseorden som gör dopet till vad det är och låter det verka det som det är av honom förordnat att göra. Kraften från de orden tar aldrig slut.

Han anknyter sedan till den så kallade *perichoresisläran* att det gudomliga genomtränger det mänskliga och det jordiska elementet i dopet.

Men vid sidan av vattnet och Guds ord är tron ett tredje frälsningsvillkor. Tron är i första hand det organ (*organon läptikon*) genom vilket människan tar emot den gåva som Gud ger. Den är dessutom själva mottagandets handling.

Vi tror med hjärtat, det innersta av själen och dess förmögenheter, därför kan vi säga att tron har sin rot i såväl förståndet, viljan som känslan. Men tron är i första hand inte en förståndsakt och inte heller en känslöstämning utan framför allt en viljeyttring.

Tron är både i sin uppkomst och i sin fortsättning ett andligt ätande och drickande av Kristus. Vi har ett behov av honom och det är endast han som kan tillfredsställa detta behov. Den andliga hungern, känslan av synd och skuld, brist och nöd, gör att vi längtar efter honom. När synderna blir förlättna, så inträder mättnad. Andens tuktan övergår i hugsvalelse och frid.

På det sättet har tron två delar, begäret och vissheten, som aldrig får saknas i en till personligt självmedvetande hunnen tro. Särskilt hungern måste finnas där, annars är tron död eller på väg att dö.

Även om den frälsande tron är svag så är den dock något djupare än bara kunskap, en stundens hänförelse eller en andlig rörelse.

Doplärans betydelse för kyrkolivet

Doplärans praktiska betydelse för det kyrkliga livet är så temat för det fjärde avsnittet. Den evangeliskt-lutherska läran skiljer sig både från den romerska kyrkans lära och från vad han kallar ultraprotestantisternas lära.

Det som karakteriserar den förra är en monofysitisk och materialiserande inriktning medan den senare snarare är nestoriansk och spiritualiserande.

Den romerska kyrkan låter sakramenten dominera över ordet som nådemedel och dessa tänks verka som "trollmedel" utan avseende på mottagarens sinnesbeskaffenhet. Den reformerta kyrkan å sin sida sätter ordet framför sakramenten, som inte ens tycks få vara nådemedel, där Gud kanske bara tillåts bekräfta vad Anden och ordet har verkat. De skiljer ordet och Anden åt och nådemedlen blir beroende av mottagarens tro och inte av Kristi instiftelseord.

Till skillnad från dessa intar den lutherska dopläran den sanna mitten, en både ordets och sakramentens kyrka. I denna lära kommer både det gudomliga och det mänskliga till sin rätt.

Den lutherska kyrkan är öppen för vetenskapens forskningar och den historiska utvecklingen. Hon är bunden till Guds ord men fri överallt, där Guds ord ingenting förbjuder eller befäller.

Med ett starkt lutherskt självmedvetande hävdar han att den lutherska kyrkan har de bästa förutsättningar att bli den ekumeniska, den i fullaste mening allmänliga (katolska) kyrkan, när kyrkans Herren en gång ska göra sin loge ren.

Det är i läran om nådemedlen som kampen mellan de olika kyrkorna kommer att stå. Men vi måste som evangelisk-luthersk kyrka tänka på att det inte är för vår egen skull vi hävdar läran utan för Guds sannings skull. Vi tvingas också konstatera att det i vår kyrka står mycket illa till i detta avseende. Det är såväl församlingsstyrelsen, församlingslärarna som åhörarna som brister. All kyrklig undervisning ska börja i läran om dopet.

Dock är detta inte fallet. Bristen på församlingssinne är påtaglig. All parti- och söndringssjuka är ett verk av djävulen. Bara den kyrka som vi bekänner som en helig och allmänlig är lämpad att innesluta alla. Det är inte tron som bildar kyrka utan det är ordet och sakramenten, i synnerhet dopet som gör detta.

Så länge det finns ett rent Guds ord och rätta sakrament blir människor pånyttfödda genom dopet och fostrade genom ordet. Där är Kristi kropp.

På den grunden har församlingsarbetet att verka. Men Landahl tvivlar på om det kommer att kunna genomföras inom den närmaste framtiden med tanke på den rådande tidsandan, som mera går i riktning mot upplösning än enighet.

För den enskilda troende människans karaktärsbildning är det dock av största vikt att det dagliga umgänget med Gud vilar i vad Han har gjort med henne i dopet.

Dopet ger den kristne visshet om sin utkorelse, en visshet som inte kan bygga på något inre utan måste knytas till ett yttre tecken, som är ett tecken i all nöd.

Samtidigt är dopet en förpliktelse att bevara förbundet, att förbli i gemenskap med Gud och växa i helgelse. En sådan helgelse kommer inte till stånd utan rätt hårda strider mot det inneboende syndafördärvet, den värld som lockar med sina förförelser och de onda andarnas inflytande.

Det viktigaste kännetecknet på det rätta barnasinnet är att vi uppriktigt träder fram inför Gud utan någon förställning, utan några ursäkter för våra fel, inte söker göra oss bättre än vi är, blottade på all egenrättfärdighet.

Men i all sin kamp kan den kristne komma in i andens djupa fattigdom, där det inte finns några ljuva känslor utan tron, hoppet och kärleken tycks vara förlorade. Då om inte annars är det nödvändigt att ha något objektivt att luta sig mot, något som Gud ensam har gjort och som människan inte har kunnat hindra. Det är dopet. Där har Gud förbundit sig att vara den människans, det vill säga min, Gud.

Karl-Erik Tysk

Kommentar till artikel om jordskalvet den 23 oktober 1904

Kraften i Kungsbackagumman

Jag börjar med ett minne av ett samtal med min mormor (född 1885, död 1964 i Götene). Hon hette Vendela Röhr (som gift Svensson) och var torpardotter och växte upp i Sandhem nära Hökensås. Det var en söndag för länge sedan. Hon var 19 år. Jag tror att hon hade varit i kyrkan, där det verkade som byggnaden skakade till kraftigt vid ett tillfälle. Prästen tystnade och kyrkobesökarna tittade frågande på varandra. När hon och föräldrarna kom hem till torpet Vika hade väggklockorna farit snett och stannat. Det var för henne en stor och minnesvärd händelse. Det gällde inte bara henne. På andra håll i Skaraborg var verkningarna på kyrkorna av jordskalvet större. I Östra Gerum sprack kyrkväggen, likaså tornet i Valstad och västra delen av Gökhemskyrka. Totalt i Västsverige påverkades mer än femtio kyrkor. Exakt datum var söndagen 23 oktober 1904 klockan 11.27.

Samma dag dog en rikskändis som botare, Britta Lena Andersson i Hamrö Lid i Halland, kallad Kungsbackagumman. Nu sades allmänt i bygderna där hon var känd, att *nu gick kraften ur Kungsbackagumman*. Det påstods till och med att epicentrum då låg i Kungsbacka, vilket var fel. Det låg istället i Oslofjorden som det också brukade i sådana fall. Det beräknades ha varit mellan 5.4 och 6.0 på Richterskalan. Alltså rätt kraftigt! Det säger mycket om botares rykte.

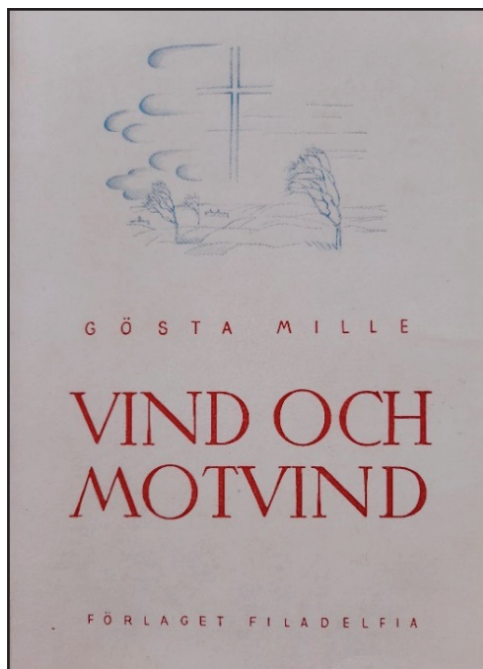

Britta Lena Andersson var en fattig kvinna med en stor barnaskara som nästan alla dog tidigt. Men hon fick en staty i Kungsbacka 1988. Det är en unik men inte oförtjänt heder. Det beror inte på jordskalvet.

Christer Westerdahl

Gösta Mille och Lerhultsbygden. Västgötalitteratur i förklädnad.

År 1940 gavs boken *Vind och motvind* ut på pingströrelsens förlag Filadelfia. Boken utger sig för att vara en ”verklighets- skildring från en sydsvensk bygd” och författaren framhåller i förordet att ”allt i boken är verklighetsskildringar”. Av hänsyn till att en del personer som omskrivs ännu är i livet har han dock ändrat alla namn på personer och platser, inklusive sitt eget.

För den läsekrets inom och omkring pingströrelsen boken riktade sig till bör det ha varit uppenbart att bakom pseudonymen Gösta Mille stod Gustaf Emil Söderholm (1871-1943), förlaget Filadelfias dåvarande litteraturchef och allmän pingstprofil. (”Mille” var familjens smeknamn på Söderholm.) Det bör ha varit lika uppenbart att en av bokens protagonist, Gösta Sörbom i Sörhult, är identisk med författaren, och att socknen Lerhult (”belägen mitt på en av södra Sveriges stora bördiga lerslätter”) där historien utspelar sig därför är Söderholms födelseort Flistad.

G. E. Söderholm fick trots en fattig bakgrund studera, först med avsikt att bli folkskollärare men efter upplevd kallelse till präst i Svenska kyrkan. Han prästvigdes 1899 för Visby stift, blev sedan pastorsadjunkt i Sundsvall, komminister i Överlänäs-Sånga och slutligen kyrkoherde där 1915. 1920 avsade han sig prästämbetet och trädde ur statskyrkan, och samma år lät han sig döpas av Lewi Pethrus i Filadelfiaförsamlingen i Stockholm. Han redogör för sina bevekelsegrunder bl. a. i småskrifterna *Huru bojorna brista eller varför jag lämnade statskyrkan* och *Huru jag kommit till klarhet i dopfrågan*.

Vind och motvind inleds med en beskrivning av Lerhultsbygdens ”religiösa fysionomi” omkring 1890. Lerhults socken var ”kemiskt ren från allt läseri” och hade aldrig ”nåtts av någon egentlig andlig väckelse”. Detta är inte, som det först kan verka, ämnat att förminska J. M. Landahls betydelse för bygden. I grannsocken Ölunda (det vill säga Götlanda) hade

nämigen ”verkat en prästman, som var allmänt känd såsom en allvarligt gudfruktig man. Han synes hava varit verkligt frälst” och vann många anhängare bland enkelt folk, särskilt kvinnor, men motarbetades av det kyrkliga etablissemanget och de besuttna. Författaren säger sig känna en äldre kristen kvinna i Lerhult som var dotter till en av anhängarna. (I en artikel i pingströrelsens tidning *Evangelii Härold* 1937 berättar Söderholm att hans egen mor, som var född 1831 i Hjalstad, i ungdomen hörde till ”Landahlsläsarna”. Landahl jämförs här med profeten Samuel som en profetisk röst i en mörk tid.) I *Vind och motvind* sägs denna väckelse inte ha haft någon direkt påverkan på själva Lerhult.

Vissa ”kyrkläsare” fanns i dock Lerhult; sådana som kompletterade den prästledda gudstjänsten med husandakter och andlig läsning medan övriga församlingsbor rökte, svor och dansade. ”Trots den allmänna andliga döden och blindheten letade sig nog en och annan stråle från den eviga livsso- len fram till ödmjuka, enfaldiga hjärtan här och där”, skriver Mille. Befolkningen var på detta sätt delad mellan sovande och sökande, men inga verkliga (”väckta”) kristna fanns enligt författaren vid berättelsens början utan den andliga jordmä- nen i Lerhultsbygden ”var lika hårdbrukad som slättens styva lerjord.”

G. E. Söderholm

De första attackerna mot den kyrkliga ordningen kom under författarens ungdomstid, genom Lill-Petter i Askehults söner som varit på arbete utomsocknes och där blivit omvända. Det ”spordes nu överallt i bygden, att de blivit läsare och att de lagt bort både brännvinet, kortleken, svordomarna och dans- nöjena” och istället blivit mycket suspekta individer som bjöd in till bönemöten i Askehult, ibland med någon gästande predikant. Det samlades mycket folk, men ingen av bygdens mer ansedda och särskilt inte de kyrkliga deltog, eftersom prästerna varnade mycket starkt för villfarelsen som sades spridas där. Mötesverksamheten i Lill-Petters stuga dog därför snart ut utan att lämna varaktiga resultat.

Omkring 1920 byggdes det första missionshuset i Skogsmon, en avlägsen skogsby i ett hörn av Ölunda socken som gränsade till en bygd med flera frikyrkliga predikanter. Eftersom Skogsmon låg långt från kyrka och prästgård kunde prästerna inte ”utöva något hämmande inflytande, utan läseriet fick där vara i fred”. Av betydelse var också att skogsfolket var fattigare och mindre konservativt än jordbrukarna på slätten, och Gud kunde lättare få grepp om deras hjärtan. (Man kommer att tänka på kyrkohistorikern Sigvard Pliths ord om ”slättbons tröghet och fasthet i lynnet gentemot skogsbons mer naiva omedelbarhet, känslighet och mottaglighet för nya intryck”.) En grupp läsare bildade här en församling under ledning av evangelister tillhörande Helgelseförbundet. Det dröjde nu inte länge innan pingstvännerna, ”de värsta av alla läsare”, började med mötesverksamhet.

Det var ”en bonde, Anders Svensson i Åstorp, som flyttat in i Ölunda socken och som själv var pingstvän och ävenså hans hustru och en tjänarinna.... Pingstfamiljen i Åstorp skydde inga mödor och uppoffringar för att verka Guds verk i den mörka Lerhultsbygden. Pingstväckelsens evangelister kommo den ene efter den andre och höllo möten både i Åstorp och i lokaler, som man fick hyra här och där i bygden. Vid Järnbo stationssamhälle fanns det mycket folk, och icke långt därifrån låg en stor yllefabrik, som sysselsatte flera hundra arbetare. Dessa platser lågo visserligen icke i Lerhults socken, liksom icke heller Åstorp, men de hörde ju dock med till Lerhultsbygden eller dess omedelbara grannskap.” Järbo är förstås identiskt med verklighetens Tidän.

Väckelse utbröt i Järbo. ”De gamla kyrkliga människorna i bygden förfasade sig över de nya, oerhörda villolärorna, som blevo spridda, och de undrade, om det verkligen kunde vara tillåtet enligt svensk lag att driva sådana läror ... Och mer än en av de lutherska gubbarna och gummorna – och mest de senare – infunno sig i prästgården för att höra, vad prästen skulle säga.”

Kyrkoherde Netzén reagerade kraftfullt och brännmärkte väckelsen från predikstolen. ”Han yttrade bland annat, att det äcklade honom, så snart han såg en människa, som blivit ’omdöpt’, och han sökte med all makt varna för denna svåra villfarelse, som Luther en gång för alla stämplat med namnet ’vederdop’. Och en vederdöpare kunde aldrig enligt Luthers omdöme bliva salig utan var dömd till evig förtappelse”, förkunnade Netzén. Söderholm bemötte denna uppfattning i sin år 1936 utgivna skrift *Martin Luther om dop, ”vederdöpare” och ”svärmeandar”*.

Gösta Sörbom dyker upp sent i framställningen, först på sida 87 av 172, och motiveras med att ”denne Gösta kom att spela en viss roll i kampen mot och för läseriet i Lerhultsbygden”. Sörbom växte upp i ett kyrkläsarhem, och direkt när han började folkskolan upptäcktes det att han var ett geni (”han lämnade folkskolan med de vackraste betyg, som dittills förekommit i densamma”) och det bestämdes att han skulle bli folkskollärare. ”Att gå den lärda vägen genom universitet och läroverk var ju ytterst ovanligt bland allmogebarn”, så tanken att bli präst fanns initialt inte.

Sörbom insåg tidigt skillnaden mellan sann och falsk kristendom, och var klarsynt nog att förstå att han själv inte hörde till de sanna kristna. Mille beskriver en omvändelseupplevelse

hos den unge Sörbom som påminner om Martin Luthers. (Söderholm identifierade sig starkt med Luther och skrev flera böcker och artiklar om honom ur ett pingstperspektiv.) Under ett våldsamt åskväder med apokalyptiska övertoner drabbades han av svår skräck ”därför att han var medveten om att han icke varit redo, om verkligen den yttersta domen kommit”. Händelsen fick honom att allvarligt söka Gud och ledde till att han blev frälst.

Göstas tro på statskyrkan hade dock inte rubbats av hans omvändelse. När han som suttonårig började på folkskollärarseminariet i Karlstad var han en nitisk kyrkogångare; ”han kunde ibland, då tillfälle gavs, gå i icke mindre än tre gudstjänster på en och samma söndag och ändå sitta hemma och läsa en predikan däremellan. Han var även en ivrig försvarare av statskyrkan inför sina kamrater, av vilka många voro frikyrkliga kristna.” Han deltog inte i seminaristernas gemensamma bönestunder.

Under seminiariestudierna upplevde Sörbom en kallelse att bli präst, och trots att ekonomiska förutsättningar saknades lade han om studierna i denna riktning. ”Gud var även med och hjälpte på ett förunderligt sätt både genom läroverket och universitetet, så att det aldrig egentligen fattades något av det nödvändiga.” Trots att han var tjugofyra år innan han tog studenten var han prästvigd vid tjugosju, och ”lämnade även läroverket och universitetet med mycket höga betyg i de flesta ämnen.”

Sörbom umgicks vid denna tid mycket med komminister Per Storman i Ölunda, som var en ”så stark pietisthatare, att han formligen sjöd av harm, så snart han kom i beröring med någon, som intog en friare inställning till läseriet. Han var mycket harmsen på sin egen biskop, den gudfruktige och över hela landet kände och vördade doktor B., därför att denne vid något prästmöte i stiftsstadén yttrat, att man kunde ha åtskilligt att lära även av ’våra frikyrkliga bröder’. Sådant tal äcklade pastor Storman”. Här åsyftas sannolikt biskop A. F. Beckman och prästmötet i Skara 1878.

”Gösta Sörbom” som student i Skara

Sörbom reagerade i hemlighet mot Stormans utfall. Som student i Uppsala anslöt han sig till K. F. U. M., och kom därigenom i kontakt med troende teologie studeranden med fria kyrkliga åsikter. Han observerade även en skillnad mellan dessa ”troende” och religiöst aktiva prästkandidater och en annan typ, som ville bli präster ”icke därför att de ville

tjäna Jesus eller hade det minsta sinne därför, utan därför att de ansågo prästbanan såsom den lättast framkomliga för dem. De deltog som alla andra studenter i de sedvanliga nationsfesterna, där spriten flödade och man roade sig på världens vanliga vis". Detta var den prästtyp Storman företrädde, som efter studentlivets festande anlade en prästerligt allvarlig min och utdömde allt läseri som djävulens verk. Stegvis lät nu Sörbom "sina gamla fördomar maka åt sig, och han förstod snart, huru vilseledd och förd bakom ljuset han blivit där i hembygden i frågan om den sanna och verkliga kristendomen". Han gjorde upp med Storman i ett långt brev, sitt "frigörelsebrev från Rom", och var i fortsättningen betraktad som irrlärlig i Lerhult.

Sörbom orienterade sig nu mot Evangeliska Fosterlandsstiftelsen. Han kände sig hemma i en enklare, personligare och "mera till hjärtat gående" predikoform, och med de i Lerhult bannlysta *Sions toner*. Att han så länge "härdade ut" i statskyrkan berodde på att han större delen av sin tjänstgöringstid verkade i Norrland, med nära samarbete med EFS. Det "väckte där icke alls något särskilt uppseende eller föargelse, att prästen anordnade möten i skolor, missionshus och enskilda hem, så mycket man önskade. Tvärtom var det en särskild merit, att han så gjorde". I längden var det dock inte möjligt för Sörbom att vara kvar i Svenska kyrkan. Hans kyrkliga kolleger i stiftet var, upplevde han, besjälade av samma partisinne som prästerna i Lerhult, och då evangelister från Helgelseförbundet dök upp i hans pastorat och fick hans tillåtelse att ha väckelsemöten i skolorna utbröt strid även med predikanterna inom EFS.

Det som slutligen fällde avgörandet i hans beslut att lämna statskyrkan var långvariga samvetskval kring kyrkans konfirmeringspraxis. Det var i första hand detta som anfördes i Söderholms avskedsskrivelse till domkapitlet i Härnösand. Han upplevde att hans konfirmander i många fall var ointresserade, och särskilt att de inte tog de löften de avgav i konfirmeringsgudstjänsten på tillräckligt allvar. (Se vidare hans traktat *Kyrklig konfirmation eller biblisk kristendomsundervisning*, 1932.) Själva grunden för barndopet, som han också kommit att betrakta som obiblskt, rycktes undan av en oseriös inställning hos konfirmanderna, och hos föräldrar och faddrar som inte tog sitt ansvar för en kristen uppfostran av baptizanden.

Efter utträdet ur statskyrkan fanns inte längre något som hindrade Sörbom och hans hustru att bli döpta. "Så skedde även. Den 13 september 1920 blevo de döpta efter bibelns föreskrift och på bibliskt vis i Filadelfiaförsamlingen i X, där de även på egen begäran fingo medlemskap och där pastor Sörbom sedan kom att få arbete".

Det blev skandal i Lerhult. Släkt och bekanta tog avstånd från Sörbom, som misstänktes för vansinne och kriminalitet. Hans återkomst till hembygden som möteshållare blev därför laddad; han hade ju redan tidigare stämplat som icke-konformist men möttes nu "av ett långt mera intensivt motstånd och minst tiodubbelt svårare fördomar än vad han gjort, då han ännu var kvar som präst i statskyrkan". Han hade inte längre ett släkthem som välkomnade honom, men fick genom andlig släktskap ett hem hos Svensson i Åstorp, och en framgångsrik väckelsekampanj ägde rum. Sörbom besegrade också gamle kyrkoherde Netzén i en teologisk debatt.

Centrum för pingstväckelsen i Lerhult blev i fortsättningen

Högboda, där Nils Clarén (J. P. Charlier) var föreståndare (församlingen hette i verkligheten Saronförsamlingen i Flistad). Motståndet fortsattes nu av den nye kyrkoherden Bergbom, som var mindre konfrontativ och mer strategiskt beräknande. Ett kapell byggdes, och Sörbom predikade på invigningsgudstjänsten.

Även i Järnbo gick Herrens verk framåt. Väckelsen där hade resulterat i en missionsförsamling, som nu omvandlades till en fri pingstförsamling (Tidans fria församling). Församlingarna i Högsboda och Järnbo slogs ihop hösten 1937, och medlemsantalet vid bokens utgivande översteg hundratalet. "Över hundra fria, lyckliga Guds barn i Lerhultsbygden, det är verkligen ett under för allas deras ögon, som under en mansålder eller mer känt till denna bygds andliga kynne och sett det oerhörda motstånd som där tiderna igenom rests mot allt vad läseri heter", avslutar Mille sin verklighetsskildring.

Vind och motvind är en mycket skarp och stereotypiserad polemik mot den svenska statskyrkan, som för en nutida läsare kan te sig främmande och för en del kanske stötande. Den är dock, vilket är intressant att notera, skriven vid en tidpunkt då relationerna mellan pingströrelsen och Svenska kyrkan började förbättras, och den oförsonliga tonen kan ha uppfattats som problematisk från pingsthåll redan vid utgivningen. Carl-Erik Sahlberg ser i sin avhandling om pingströrelsens utveckling från sekt till kyrka en tendens till att rörelsen runt år 1940 mjukade upp sina relationer till "samfunden" och erkände att sann kristendom fanns även i dem. Lewi Pethrus tog nu ställning mot pingstvännernas utträde ur Svenska kyrkan, och visade uppskattning för samfundet som kulturbärare. Söderholm, som alltså lämnat Svenska kyrkan och ägnat mycket kraft till polemik mot den, såg kanske sin bok som en protest mot denna utveckling, möjliggjord genom hans position på förlaget. Man får intrycket av att syftet är att påminna om de grundläggande skillnaderna mellan rörelsen och kyrkan, särskilt för de yngre läsare författaren riktar sig till i sitt förord och som, från Söderholms synvinkel sett, riskerade att präglas av den nya uppmjukade relationen. Boken läser liksom fast en tidigare och enligt Söderholm helt grundläggande position. Han förblev fast övertygad om att pingstväckelsen var Guds verk och att statskyrkan, och egentligen allt samfundsväsende och i synnerhet de barndöpande samfunden, var dess totala motsats. Han skriver i förordet att boken "utgör ett kapitel ur den stora boken om den ständiga kampen mellan 'kvinnans säd' och 'ormens säd', som pågått alltsedan falllets dag", och längre fram i boken slår han fast att barndopet är "en av satans svåraste villfarelser" och det kyrkliga motståndet mot pingstväckelsen i Lerhult tolkas som djävulens moteldar. Inga kompromisser i synen på statskyrkan var därmed möjliga. "Pingstväckelsen", skriver Mille-Söderholm, "är ju i själva verket så väsensfrämmande för statskyrkans läror och anordningar, att de icke på villkor kunna sammansmälta." Kort efter utgivningen gick han i pension, enligt Sven Lidman tvingad därtill av en förgrymmad Lewi Pethrus.

Vind och motvind är alltså i första hand ett pingsthistoriskt dokument, men hör samtidigt efter viss avkodning till Vadsbolitteraturen.

Kyrka på Näs i Eggby?

I min förra artikel om Näs berättades att gårdens historia går långt tillbaka i tiden. Namnformen är vikingatida, och det finns fornfynd i form av bautastenar, kalkstenshällar med kolrester under som indikerar att det var en begravningsplats under järnåldern, vilken rimligtvis låg i nära anslutning till en större gård. Att det under medeltiden var en av Folkungaättens huvudgårdar framgår av köpebrevet från 1275, så platsen har bevisligen varit bebodd och utgjort en betydande gård under mycket lång tid.

Det vi nu ska försöka bringa klarhet i är ryktet att det har legat en kyrka på Näs.

Det finns inget nämnt om en kyrka i köpebrevet från 1275. Inte heller finns någon kyrka på Näs upptagen i förteckningen över kyrkor som finns i Äldre Västgötalagen från tidigt 1200-tal eller i något annat känt äldre skriftligt dokument.

Vi vet dock att det under tidigkristen tid byggdes ett stort antal gårdskyrkor med tillhörande gravplatser och att dessa under 1100- och 1200-talen lades ned och ersattes med mer centralt belägna gemensamma sockenkyrkor.

I Eggby, till vilket Näs hör, uppfördes en sockenkyrka på 1100-talet, och i grannsocknen Skärv likaså. Ölanda, som var en egen församling fram till 1452 då den uppgick i Istrum, hade en gårds- eller sockenkyrka från 1100-talet på vilken Ölanda kapell nu ligger. Det uppfördes också en kyrka i Istrum på 1100-talet, troligen i närheten av Istrums gård. Fyra sockenkyrkor byggs i stort sett samtidigt på 1100-talet inom en radie på ca fem kilometer.

Näs ligger centralt beläget på ett avstånd om två till tre kilometer till två av dessa sockenkyrkor. Till Eggby kyrka kunde man enkelt transportera sig till fots eller häst över ett öppet slättlandskap eller till sjöss över Skärvalången och Eggbysjön. Till Skärv var vägen något mer kuperad och skogbevuxen, men över Skärvalången kunde man ta sig till några hundra meter från kyrkan. Vägen till Ölanda och Istrum var något längre och mer äventyrlig genom en stor skog. Med detta sagt, så fanns det inget behov av en gårdskyrka på Näs när de närbelägna sockenkyrkorna byggts på 1100-talet. Hade det varit ändamålsenligt att ha anlagt en sockenkyrka på Näs i stället för i Eggby eller Skärv? Svaret är nej. Sockenkyrkorna i Eggby och Skärv är välbelägna i förhållande till omkringliggande gårdar och odlingsområden. Avståndet till Näs hade blivit för långt för stora delar av gårdarna i Eggby och Skärvs församlingar. Gårdarna i Ölanda och Istrum låg ännu sämre till.

Detta leder oss till slutsatsen att det från och med 1200-talet och framåt aldrig funnits någon kyrka på Näs, men att det mycket väl KAN ha funnits en gårdskyrka där tidigare. Någonstans kommer ryktet om en kyrka på Näs ifrån.

Första gången det nämns i en skriftlig källa är i P.E. Lindskog "Försök till en kort beskrivning om Skara stift" där det på s. 418 står: "Vid Näs, några bösseskott ifrån Eggby, skall ock ha varit en Kyrka." Varifrån Lindskog fått uppgiften om en kyrka på Näs är okänt.

Ett gärde på Näs med namnet Prästagärdet eller Prästalyckan har av vissa ibland tagits för intäkt att det fanns en kyrka där, men namnet på gärdet säger inte mycket. Näs tillhörde ju

kyrkan från 1275 och var prebende under 1500- och 1600-talet. Likaså har resterna av en gravsten som finns på Näs ha tagits som intäkt på en kyrka, men stenen kan med säkerhet dateras till 15-, 16- eller 17-hundratalet och kommer helt visst någon annan stans ifrån.

Under 1900-talet görs dock en del markfynd som påtagligt stödjer påståendet om förekomsten av en kyrka.

När det byggdes ett garage, ett magasin och ett höns hus på gården under första halvan av 1900-talet påträffades ett antal skelett. I vilket väderstreck de låg noterades inte. Ett rimligt antagande är att det är fråga om kristna gravar. Under järnåldern dominerade eldbegängelse som begravningsform, och jordbegravningar med efterlämnade skelett blir vanligt först med kristendomens införande. Att skelettfyndet skulle vara äldre än järnåldern framstår som osannolikt om än ej omöjligt. Mest troligt är därför att det är en tidigkristen begravningsplats. Att det som ibland påstås att det skulle ha varit en kolerakyrkogård eller en massgrav från danskarnas härjningar på 1500- och 1600-talet kan avfärdas då det saknas skriftliga källor som stöd.

Under första hälften av 1900-talet hittades en stor järnnyckel när man gjorde i ordning ett potatisland vid gaveln på boningshuset. Nyckeln lånades av en lärare eller möjligen rektor på folkhögskolan i Axvall som skulle använda den i sin undervisning. När man bad att få tillbaka nyckeln så påstod läraren att han lämnat in den till museet i Skara. Det finns dock inget som tyder på att han gjorde detta. Hur gammal nyckeln kan ha varit finns det inget som ger någon vägledning om. Myten säger att det var en medeltida kyrknyckel, men det kan nog lika gärna ha varit en nyckel till ett uthus från 1700- eller 1800-talet.

Bland uppbrutna kalkstenshällar återfinns även en sten som kan ha varit en del av ett hugget fönster- eller dörrparti. Ålder eller till vilken typ av byggnad den hört går inte att avgöra.

Vad är då sannolikheten för att det funnits en kyrka på Näs? Åldern på boplatsen, förekomsten av en tidigkristen begravningsplats, skeletten och angivandet av gården som en medeltida huvudgård talar för att det funnits en gårdskyrka där under 900- och 1000-talen, kanske 800-talet? Samtida med närliggande Varnhem – nej äldre! Visst vore det väl roligt om där funnits en tidigkristen gårdskyrka, kanske den första i Sverige? Jag åberopar som ett slutligt bevis på kyrkans existens, följande uttalande av Elon Musk: "The most entertaining outcome is the most likely."

Jan Lombach

*Välkommen
till orgeldag i Varnhem*

lördagen den 4 maj kl. 10.00 - 13.00

Herrens år 1350 kom den fruktade pesten till Sverige, via Bergen i Norge

I vår kommer den historiska romanen *Törnet och rosen* ut som skildrar farsotens ankomst till Skaratrakten genom ögonen på den oäkte sonen till en enkel sockenpräst från Bolum vid Hornborgasjöns strand.

Den är skriven av Kim Spolén som är född i Stockholm men uppvuxen i just Bolum, inte långt från Värnhem, mitt i de historiska bygder där gånggrifter och andra fornlämningar ligger lika tätt som husen i Stockholm. Där har han genom åren fördjupat sitt historiska intresse genom studier av särskilt svensk medeltid.

Han har en bakgrund inom hotell och servicebransch och har genom sitt intresse för att möta människor även med tiden blivit en mycket anlitad föreläsare.

Med utgångspunkt i detta har nu Kim i romanens form velat levandegöra hur människor inte bara levde utan även tänkte när pesten drog fram över landet. Därför är hans debutroman skriven i jag-form för största möjliga närhet till romanens huvudpersoner.

Kim Spolén

Kim berättar att en viktig inspiration till att skriva om denna period var Jean Gersons bok ”*Ars moriendi - Om konsten att dö*” (Markus Hagberg, redaktör), utgiven av Skara stiftshis-

toriska sällskap. Vad innebar det i praktiken att försöka förstå hur man förhåller sig till döden när kanske ens familj och alla man kände hastigt rycktes bort?

Så här skildras i första kapitlet Adrians möte med den dödliga sjuken, när han skall hämta hem sin far i sockenkyrkan:

”Då skyntade jag den bland almarna, det var en liten sockenkyrka men jag såg de flackande ljuslågorna i det lilla fönstret. Den tunga porten knarrade välkomnande när jag försiktigt drog upp den, de bekanta dofterna av brinnande vaxljus och rester av olibanumrökelse slog emot mig. Far satt vid korskranket med gamla änkan Signe från Backen på knä framför sig. Otåligt stannade jag till vid dopfunten, doppade av gammal vana mina fingrar i vattnet, nuddade pannan och korsade mig, jag ville inte störa. Min blick stannade på ulven som var inhuggen på dopfuntens krön, den såg svulten ut – det var måhända sådan stora döden såg ut; som en glupsk varg vars hunger aldrig kunde stillas!

Far gjorde korsets tecken och gumman Signe reste sig långsamt och linkade mot mig. Skyndsamt tog jag mig då mot koret samtidigt som jag började gråta allt häftigare.

– Far, Ingeborg från Enåsen är hemmavid, hennes folk är döda. Har satt henne i härbret men hon har varit inne hos mor, troligen har hon stora döden som sällskap.

Far tittade tungt på mig, det gick inte att utläsa om han blev rädd men han reste sig omgående. Vi hjälptes åt att släcka ljusen och far låste porten innan vi gemensamt rusade hemåt.”

Väl hemma fann vi mor gråtande vid bordet. Pigan Ingeborg låg orörlig i härbret, hon hade hostat blod och ögonen var uppspärade men livet hade redan flytt henne. Far gjorde korstecknet och mumlade några ord över henne innan vi snabbt stängde dörren.”

Törnet och rosen kommer ut våren 2024 som pappers-, e- och ljudbok på Lava förlag.

Färslaäters vapen som gravsten, minnessköld och anvapen

Vid sökandet efter medeltida släkter förekommer det att man hittar en gravsten med ett namn, ett vapen i trä eller ett dokument med ett sigillavtryck. Detta väcker nyfikenhet och inspirerar till att gå vidare och eventuellt finna ytterligare information kring personen – man eller kvinna.

Färslaätter förekommer i den svenska historien från 1200-talets slut till 1500-talets senare del. Här kommer att visas på ett flertal vapen med Färslamotiv, vilka bland annat finns tillgängliga i våra kyrkor. Släktanknytningen mellan de olika ätterna undersöks inte här. Trots ingående forskning är släktskapen mellan ätter inte klarlagd och tillgänglig information finns att läsa i nedanstående litteratur.¹ Det intressanta förutom att försöka hitta släktskap mellan ätterna är att de tycks ha tillhört övre skiktet i samhället med tjänster inom landets styrelse och kyrkan.

Björn Naefs gravhäll, död omkr. 1310/12.
Varnhems Klosterkyrka. Västergötland.

Björn Naefs sigill 1288.

I ett par tidigare artiklar har Färslas vapen beskrivits och då med utgångspunkt från den gravsten som finns i Varnhems

1. Wernstedt, Folke. *Äldre Svenska Frälsesläkter I. Häfte 1-2*. Stockholm. Gillingstam Hans. *Äldre Svenska Frälsesläkter I. Häfte 3*. Stockholm 1989. Raneke, Jan. *Svenska Medeltidsvapen II*. Falun 2001.

Johannis Karlsson Färsla, död. 1378. Uppsala dk.

Klosterkyrka.² Det är Sveriges äldst daterade häll med informativ text på latin och ett tydligt komplett vapen för en av Färslaätterna. Skölden är diagonalt ställd vilket var vanligt under tidig medeltid. Motivet visar två korslagda färlor med profilerade skaft. En framåtriktad kantig kittelhjälm är placerad på sköldens övre hörn och som hjälmprydnad återkommer de två färlorna här utan skaft och vilka mer liknar två utspända solfjädrar. Föremålet, färlan, var ett verktyg som lärare använde under tidigare sekler för att bestraffa ouppmärksamma elever.

Längs gravstensens kant löper bård med en latinsk text som lyder: "... här vilar riksrådet Björn Naef". Han var rådsherre åt Birger (jarl) och lärare åt blivande kung Magnus Birgersson (Ladulås).³ Björn Naef var riksråd från 1288 då hans sigill kan dateras, han var även lagman i Södermanland. Eftersom riksrådet gravsattes i Varnhems Klosterkyrka fanns det troligen någon närmare anknytning till Västergötland. Björn Naef (Färsla) är omnämnd i ett par medeltidsbrev från 1276 och 1296 vilka ingår i SDHK (Svenskt Diplomatarium).

I Uppsala domkyrka finns en nött häll med ett färlavapen. Den ligger vid entrén till domkyrkans västra vestibul. Stenen högs för Johannes Karlsson av en Färslaätt och skall tidigare ha legat i Vasakoret (Vårfrukoret) då han tidigare donerat till kyrkan. Det nu nötta Färlavapnet är inhugget i en rektangulär kalkstenshäll. Färlavapnet har glesa böjda lameller medan hjälmprydnaden består av två solfjäderslika, genombrutna

2. Corswant-Naumburg, Inga von. "Besök i Varnhems Klosterkyrka" *Västgötalitteratur*. Årsbok 2010.

3. 2023 kom en bok om *Gravar i Varnhems Klosterkyrka* av Erling Öhrnell med instruktiva bilder på äldre gravar och gravhällar liksom dess olika former.

plymer. Texten längs kanten av stenen informerar förutom om namnet även om en donation av två markland jord till domkyrkan för att hålla en årsmässa för Johannes Färla.⁴ Han hade tidigare varit domprost i Linköping och kanik i Uppsala och avled 1378.

Ett mindre sigill med texten: *S'iohannis karlsson* och två korslagda färlor har sannolikt tillhört ovannämnde domprost. Sigillet återfinns på Statens historiska museum.⁵

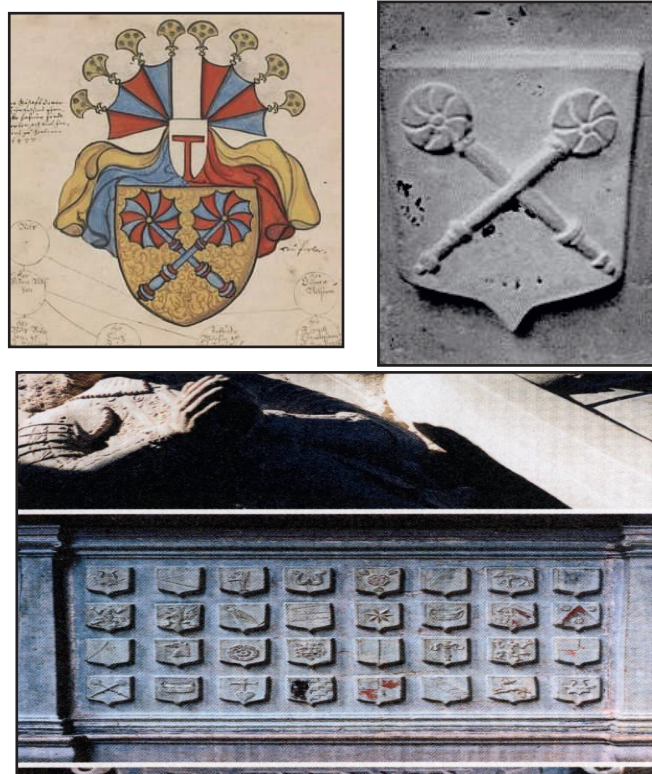
Sigill för Johan Färla. SHM. Glasmålning och minnessköld med Färlaättens vapen. Fogdö kyrka, Södermanland. Foto Fogdö församling.

Från Västergötland via Uppland till Södermanland. I Fogdö socken finns egendomen Bergshammar, som från sent 1200-tal till 1500-talet ägdes av släkten Färla. I socknens kyrka finns två Färlavapen i färg. Då det är känt att det finns fler Färlaätter kan det även finnas andra färgställningar än de två som ses här. Kyrkans två Färlavapen har helt olika kulörer.

En glasmålning med Färlas vapen finns i kyrkans korföns-ter.⁶ Sådana glastrutor var sed att skänka för att högtidlighålla en viktig händelse inom en familj. Färlavapnet är målat i guld och vitt med två helt vita färlor i skölden i guld. Även hjälmens 7 fladdrande vimplar har liksom hjälmtäcket dessa färger.

De två minnessköldarna från 1500-talet är tillverkade för Bengt Nilsson Färla på Bergshammar (-1546) och Bengta Åkesdotter Tott (-1542). Färlavapnet i guld har två korslagda färlor, skaft i blått och rött liksom färlahuvudenas böjda

lameller. Färgerna återkommer i de solfjäderformade hjälmprydnaderna, hjälmtäcke i blått/silver, rött/silver.⁷ *Christiern Oxenstierna af Eka och Lindö* (1545-1592), gift med Bengt Nilsson Färlas dotterdotter, Bengta Gera. Oxenstierna ägde en släktbok med bland många andra också det färglagda Färlavapnet.⁸ Även här är skölden i guld och färlornas detaljer i rött och blått.

Överst till vänster Färlavapnet i Oxenstiernas släktbok. Till höger Färlavapnet på tumba för Erik Ulfsparre och Beata Oxenstierna af Eka och Lindö. Linköpings domkyrka. Östergötland.

I Linköpings domkyrka finns en pampiga gravtumba från 1630-talet för Erik Ulfsparre (1577-1631) och Beata Oxenstierna af Eka och Lindö (1591-1652). På tumbans långsidor finns anvapen inhuggna. Bland hustruns 32 vapen ses Färlavapnet som första vapen i sista raden. Alla anvapnen var en gång bemålade. Ulfsparres hustru, Beata Oxenstierna, var dotterdotter till Bengt Nilsson Färla och Bengta Åkesdotter Tott på Bergshammar.

I Spånga kyrka, Stockholm, finns ytterligare ett Färlavapen. Denna gång är det ett anvapen skuret i trä och bemålade. Anv- apnet har burits vid Erik Gustafsson Bondes (1646-1667) be- gravning som genomfördes i Riddarholmskyrkan samtidigt som faderns, Gustaf Bonde (1620-1667) begravning. Kistorna fördes sedan till Bondeska gravkoret i Spånga kyrka. Även Gustaf Bondes två fruar begravdes här. Både Gustafs och so- nens anvapen är placerade i gravkoret. De sitter tätt och även uppe i takkupolen vilket gör dem svåra att fotografera.

Bland sonen Eriks 32 anvapen finns ett Färlavapen vilket hör samman med föregående vapen i Linköpings domkyrka. Erik Gustafsson Bondes mormor var nämligen ovannämnda

4. Åmark, Mats. *Uppsala domkyrkas medeltida gravstenar*, s.7f. Uppsala 1959.

5. Statens Historiska Museum: Sigill: Johan Karlsson (Färla). 21263:33. C.R. af Ugglas febr. 1936, obekant ursprung.

6. Tack till kyrkoherde Linus Jaenke för information och bilder från Fogdö kyrka.

7. Texten på Färlas sköld har förvanskats vid restaurering på 1800-talet enligt kyrkans inventarieförteckning.

8. Svenska samlingar före Peringskiöld, *Genealogica SE/RA/750001/I/42*. Riksarkivet.

Harry Nyberg – till minne

Beata Oxenstierna. Hans anvapen har en sköld i guld med två korslagda färlor där skaften omväxlande målats i rött och blått liksom själva färlornas huvuden. Men de senare liknar mest en blomma med 6 kronblad i blått och rött, denna form på själva färlan är samma som på glasmålningen i Fogdö kyrka. Hjälmprydnaden är gömd, endast delar av färlornas skaft kan anas och de är målade i blått och rött. Bildhuggare Jost Schütz utförde Gustaf Bondes huvudbaner och kan möjligen även ha utförd sonens dito, trots vissa olikheter.⁹

Färlavapen. Anvapen för Erik Gustafsson Bonde, död 1667. Spånga kyrka. Stockholm.

Färlavapen 1300-tal. Riddarholmskyrkan

Så avslutar jag med samma århundrade där jag började. I Riddarholmskyrkan finns en häll från 1300-talet i röd kalksten med ett Färlavapen hugget i låg relief.¹⁰ Graven med nummer 18 finns till vänster framme i koret och hällen skall ha legat över denna. Vems grav, inom Färläätten, stenen skall ha täckt, är okänt då stenen flyttats vid flera tillfällen. Däremot är vapnets färlor och hjälmprydnadens rundade genombrutna vippor utförda i samma stil som på Johannes Karlsson Färlas vapen i Uppsala domkyrka. Hur släktskapen mellan dessa Färläätter hänger samman återstår emellertid att reda ut.

Inga von Corswant-Naumburg

9. Corswant-Naumburg, Inga von. *Huvudbaner och anvapen*, s. 146. Uddevalla 1999.

10. Olsson, Martin. *Riddarholmskyrkan II fast inredning, inventarier och gravminnen*, s. 675. Stockholm 1937.

När Harry Nyberg växte upp i norrbottniska Hortlax fanns få framtidsvägar för en arbetarson. Han sökte till folkskoleseminariet i Luleå och examinerades därifrån 1958. Akademiska studier påbörjades i Uppsala 1961 och han prästvigdes 1967 och blev senare lärare i Uppsala och doktorand i kyrkohistoria.

Avhandlingen *Från väckelsemiljö till kyrkomedvetande i kyrkokokris* behandlade Nils Lövgren, läroverkslärare, präst och kyrkoherde som på 1890-talet utvecklade församlingslivet i Gävle, anställde diakonissor, initierade utbildning av manliga diakoner och lät bygga Sveriges första församlingshem. Harry Nyberg blev 1975 teol. dr och docent i kyrkohistoria, 1978 stiftsadjunkt i Karlstads stift och 1982 domprost.

1983 valdes han till ordförande i Stiftshistoriska sällskapet i Karlstad och 1987 tog han ett viktigt initiativ. Harry bjöd in representanter för stiftshistoriska sällskap att mötas i Karlstad. Detta blev det första stiftshistoriska symposiet. 2023 hölls det trettiofemte i Kalmar. Fram till 2001 var det Harry som personligen samordnade symposierna men detta år bildades en ledningsgrupp med namnet Stiftshistoriskt Forum som nu är samordnare. Idag finns det stiftshistoriska sällskap i nästan alla stift.

2007 utgav han *Karlstads stifts herdaminne del VI*, en fortsättning på Anders Edestams herdaminne och gjorde att alla stiftets präster från medeltiden till 1999 finns biograferade.

Den 25 februari 2012 blev Harry Nyberg Skara stiftshistoriska sällskaps 1000:e medlem.

Han sista bok blev 2020 *Stiftshistoria och prästhistoria*, en vänbok till Harry Nybergs mångåriga kollega och vän Ragnar Norrman, men som på grund av Norrmans död blev en minnesbok. När boken kom ut hade Harry drabbats av en stroke som under de senare åren påverkade hans möjligheter till studier och engagemang. Den 5 januari i år avled han i Uppsala i en ålder av nästan 88 år.

Styrelsen

Eric von Rosen. I en förgången värld.

Eric von Rosen (1879–1948), greve, ägare av Rockelsta slott i Södermanland, var under 1900-talets första hälft en bemärkt kulturpersonlighet, bland annat som etnograf, forskningsresande och naturvårdare. Han hade tillsammans med sin hustru Mary stor betydelse inom den högkyrkliga rörelsen, särskilt med deras roll vid instiftandet 1920 av Societas Sanctæ Birgittæ, inom vilket hon var första Superior under 44 år.

Det här är en STOR bok. En foliant på nära 500 sidor, svår att finna rätt läsställning för. Titeln på boken associerar till den nära nog lika omfångsrika bok – *En förgången värld* – som Eric von Rosen gav ut 1919 om den första stora expedition han som 22-åring hade deltagit i 1901-1902. Den boken bar den fortsatta titeln ”Forskningar och äventyr bland Andernas högfjäll”.

Författaren, Christer Lindberg, är professor i socialantropologi i Lund och har därtill breda kulturhistoriska intressen. Tidigare har han skrivit om en av Eric von Rosens färdkamrater till Anderna, Erland Nordenskiöld, son till den upptäcktsresande polarforskaren Adolf Erik Nordenskiöld. Erland, som även förekommer i denna bok, blev senare amerikanist och en framstående kännare av indianerna. Eric von Rosen fortsatte med att göra upptäcktsfärder på den afrikanska kontinenten. För honom var resandet ett stycke av hans brokiga livsöde, hans engagerade kunskapsinhämtande om andra kulturer, som han dokumenterade i flera större arbeten, ledde honom inte till akademien.

Boken bygger på ett mycket stort, förtjänstfullt hopsamlat material av autentiska berättelser, arkivhandlingar och fakta-uppgifter; det är en underhållande läsning som handlar om en sällsynt mångsidig person; man kan hålla med om att ”renässansmänniska” är en välpassande beskrivning av Eric von Rosen.

Med utgångspunkt i Eric's personliga liv och verksamheter är boken strukturerad i olika stora block. Det måste då sägas att avsnitten är av olika kvalitet. De starkaste avsnitten är de som berättar, de som rör sig helt nära till det material författaren har tagit väl till vara, särskilt om de stora expeditionerna i Sydamerika och Afrika. Man får också ta del i Eric von Rosens utforskande av trakter i Sverige som han själv dokumenterade, såsom översta Norrland och inte minst som hans sista projekt Tiveden, som genom hans insats på 1940-talet kom att bli skyddat naturområde. Det berättar Lindberg med inlevelse om under rubriken ”I skogen som plagierar Bauer”.

I de senare delarna av boken tecknas på ett fascinerande sätt, delvis med nyframtaget material, Eric von Rosens deltagande i vad som hände i svensk politik både före och inte minst under andra världskriget. Här gör Lindberg en saklig och omdömesgill egen läsning av allt material han har sparat upp i öppnade offentliga arkiv, i von Rosenfamiljens arkiv och som han också läst sig till i samtida media. Det är sådant som bidrar till en förnyelse av bilden av Eric von Rosen liksom att avsnitten även klargör viktiga händelseförlopp.

Men fullt så klara och övertygande är inte alla andra avsnitt. Så har Lindberg med ibland rätt osäker penna och mindre skarp källkritik behandlat andra personligheter, familjesituationer, förhållanden till vänner (och ovänner) och andra bakgrunder i Eric's liv. När det inte längre är fråga om rena berättelser är författaren benägen att försöka fälla egna omdömen, som inte alltid känns övertygande eller verkar särskilt väl förankrade i det stora, med energi uppsökta och genomgångna materialet.

Författaren är fullt medveten om vilka svårigheter den som skriver en personbiografi utsätter sig för och i sitt första inledande kapitel, rubricerat ”Det var en gång...”, ägnar han sin egen arbetsmetod viss granskning. Biograferande bygger på ’minne’ och det är välkänt hur svårt det är att berätta den delen av en persons historia som går utöver klara, enkla fakta. Lindberg citerar Paul Ricœur: ”För den som gått igenom den narrativa gestaltningens och omgestaltningens alla skikt [...] ligger till slut den stora faran i hanteringen av den auktoriserade, ålagda, hyllade, gemensamt ihågkomna historien – den officiella historien.” För att undvika den faran menar författaren finna sig i att biografiskrivande naturligen vilar på ”ett urval av tillgängliga fakta” och han har därför till att börja med arbetat med ”[e]tt läggspel med teman och gestalter i inre samspel”. Det speglar förvisso en viss ödmjukhet inför det faktum att en biografiförfattare alltid står inför att välja ut såväl fakta om vilka människors känslor och avsikter är. Att så avstå från anspråk på att försöka komma åt en historisk ”sanning” och i stället bara försöka åstadkomma en ”god” biografi. Men det subjektiva i författarens alla val av information undgås inte, varken på det föreslagna viset eller något annat.

I bokens andra, även det inledande, avsnitt ”En riddare *sans peur et sans reproche*”, anger Lindberg sin avsikt att fånga Eric von Rosen som person med hjälp av teorier kring identitet, sociala grupperingar, samtidskulturella markörer och annat – och det är givetvis en lovvärd tanke att se personen formad i en mosaik. Men någon ”förklaring” av personligheten, utöver vad berättelserna säger om hans liv, menar jag inte kan ges enligt den mångordigt uttryckta avsikten att identifiera olika karaktärsdrag. Under läsningens gång blir jag benägen att se en enda generalisering som tillräcklig, den att Eric von Rosen

var en ”renässansmänniska”; själva berättelserna håller.

När det gäller balansen mellan huvud- och sidoämnen har det betydelse för hur de många temata behandlas i relation till kronologin. Bokens uppställning är i huvudsak kronologisk, men med vissa teman inordnade i tidsförloppet. Det medför en del upprepningar i texten och interna referenser saknas i slutnoterna. Inkonsekvenser i redogörelser för en del företeelser och händelser förekommer ibland inom det så omfattande materialet, även i en del övergripande omdömen.

Ett generellt problem, som ibland besväras i den flödande berättande texten och som tydligast drabbar i allmäntematiska avsnitt, men även ibland förekommer i kronologiskt löpande berättelser, är en brist på tidsuppgifter. Även rumslig inplacering av fakta och händelser är ibland rätt svävande. Det hade varit till stor fördel för boken med betydligt fler illustrationer i form av kartor, inte bara över Eric von Rosens stora resor utan också över hans närmiljöer. Bilderna är av hög kvalitet, anpassade till bokens stora format. Men även de kunde med fördel ha varit fler; på flera ställen förekommer utförliga beskrivningar av bilder som man letar förgäves efter i boken.

I boken får Eric överallt själv träda fram med alla sina skiftande egenskaper och kapaciteter och likaså flera av vännerna, särskilt de med band av vetenskaplig art. Såsom nödvändigt i alla biografiska skildringar presenteras en rad sidofigurer till den centrala personen Eric och för dem menar jag att källkritiken inte är tillräckligt väl iakttagen. Bipersonerna får hastigare bedömningar, som knappast tar hänsyn till det mångskiftande som ryms även i vars och ens av deras liv eller till hur personligheter förändras med tiden. I avsikt att personer – såväl huvudpersonen som bifigurerna – ska framstå som konsekventa, entydiga och därmed möjliga att bedöma moraliskt, finns här och där infogade i beskrivningar och till och med i de rena berättelserna åtskilligt som lägger till och slätar ut, dvs utsagor, förmodanden, påståenden, då även om vad de ”egentligen” tänker och menar.

Resultatet blir att övriga personer, tidigare generationer, släktingar, hustrun Mary, barn och de som befolkade Erics vardag som bakgrunder är mindre tydliga än de kunde förtjäna. De von Rosenska barnen har flera av dem till eftervärlden lämnat fragment av barndomsminnen och i dem helt skiljaktiga omdömen om föräldrarna. Det är uppenbart att deras insikter om föräldrarna, deras liv och personligheter var begränsade, såsom barns upplevelser är. Barnen och även barnbarnen var mycket starka personligheter och när de lämnat barndomen hos föräldrarna fick de helt egna liv med färgstarka inslag. Här menar jag att författaren skulle ha tillämpat skarpare källkritik av det material som finns och är upprepat litet här och var. Nu blir det inte så sällan så att gängse mytologier från ett kollektivt minnesbefästade har kopierats in som faktiska berättelser. Ricoeurs varning om att befästa en ”officiell” eller åtminstone gängse historia klingar i det fallet ohörd.

Det gäller, trots Lindbergs goda vilja och ansträngningar, även skildringen av den person som till sist under längst tid stod Eric närmast, Mary. Visserligen har denna Erics person-tecknare upptäckt och uttrycker att hon vore värd en egen biografi, men han nalkas henne med en påtaglig osäkerhet. Det kapitel som heter ”Moder Superior” hör, tillsammans med det som heter ”Rosenbarnen”, inte till de bättre avsnitten i boken

Även i kapitlet som enligt rubriken handlar om Mary har Eric större utrymme än sin hustru, inte bara på grund av det där helt felplacerade avsnittet om Erics relation till etnografiska samlingar och Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi. Erics betydelse för instiftande av SSB (Societas San-

ctæ Birgittæ), som är nära knutet till Rockelsta, betonas mer än Marys. Men framför allt omvittnar den texten bristande insikt om vad den kristna tron faktiskt innebar och betydde i makarna von Rosens liv, den som fanns så starkt och fast hos dem båda, tillsammans med deras goda teologiska insikter. Förståelsen för Marys bakgrund i hennes Fockska familj är även den bristfull och Marys familjeärvda relation till Edelweissförbundet, som förekommer i två olika avsnitt i boken, är delvis motsägelsefullt, för att inte säga felaktigt tecknad.

Särskilt måste man ställa sig undrande om vilka ”de flesta” är som författaren menar vid tiden för SSB:s grundande uppfattade Mary von Rosen som ”en konservativ kvinnosaks-kvinna”? Påståendet verkar vara Lindbergs eget, eftersom det i den därtill anknutna fotnoten bara hänvisas till att den samtida rösträttsrörelsen lät heliga Birgitta tala för sig. Det är vidare omöjligt att acceptera att Mary skulle ha ”tagit intryck” av Heidenstams skildring av Birgitta som en ”högaristokratisk dam, befallande, självklar och högmodig” på grund av sin egen ”höga ställning i samhället” som hon visade upp ”i lyx och överflöd”, samtidigt som hon ”predikade helig fattigdom”. Visst erkänner Lindgren Marys beläsenhet och kring-syn och det framgår att Lindberg ambitiöst har läst åtskilliga brev från henne, även sådana som finns i SSB:s arkiv. Men han gör misstaget att ur breven citera enstaka meningar –formulerade i Marys omisskännliga stil – utan att placera in dem med någon kännedom om den allmänna kontexten, varken den historiska eller den kyrkliga.

Själva avslutningen av kapitlet om Mary är fullständigt befängt. Ett problem aviseras där med att ”[a]lltsedan dess [när?] har många ställt sig frågande till hur makarna von Rosens kyrkliga engagemang kunde vara förenligt med deras nazistsympatier, och en del av den förklaringen ligger i att de religiösa och politiska ideologierna strålar samman i sin (sic!) dyrkan av den starke ledaren, makt, disciplin och underkastelse.” Direkt till detta anknyts helt svärförståeligt en mening ”I ett annat brev [vilket och annat än vilket?] understryker Mary åter [?] betydelsen av att lydnad och trohet präntas in i våra sinnen.” Den framförda hypotesen stämmer illa inte bara med hur Erics och Marys gemensamma kristna tro ska tolkas, den motsägs också av författarens egen väl underbyggda tolkning av speciellt Erics inställning till politik och samhälle, så förtjänstfullt nyanserat framställd i boken för övrigt. Det är bara att hoppas att den belastande avslutningen av det kapitlet stryks i en eventuell andra upplaga av boken.

Ett annat kapitel i boken med rubriken ”Ovan molnen”, som delvis rör sig om Erics fjällvandringar, tar också upp Marys och Erics kristna liv och allvar, men med betydligt bättre förståelse än i kapitlet om Moder superior. Dock är det problematiskt att kapitlet, som fortsätter med att för andra gången i boken också behandla Edelweissförbundet, gör det på ett sätt som inte är källkritiskt tillfredsställande. Här blandas tidsperioder, som om sådant som uttrycks 1909 om tro och dess utövande skulle vara samma som sägs 1935 och därtill finns här även en tendens att blanda in de tidigare generationernas Edelweisskoncept som giltigt även för Marys SSB.

Men trots en del invändningar – det här är en stor bok, sällsynt innehållsrik och stimulerande att läsa, både för berättelserna och utblickarna över en svunnen tid. Men här två metodiska anvisningar inför läsandet: hitta först en bra läsställning och låt sedan gärna författarens välgörande kritiska hållning till gängse mytologier verka även där han kan tyckas vara försumlig.

Gunnar Weman in memoriam

Dagen innan sin 92:a födelsedag, den 24 februari, avled Svenska kyrkans tidigare ärkebiskop, Gunnar Weman. Därmed ändades en mycket aktiv och produktiv livsgärning – för kyrkan i stort, men också för många enskilda människor för vilka Gunnar var präst. Även om han publicerat sig tidigare, var det framför allt efter sin pension, först med doktorsavhandlingen, som Weman kom ut som teologisk författare; alltid med församlingen och gudstjänsten för ögonen.

Gunnar Weman var född 25 februari 1932 i Uppsala. Fadern, Henry Weman, var legendarisk domkyrkoorganist i Uppsala. Han hade även varit organist och kördirigent i Borås Gustav Adolfs kyrka 1921–1927 och Gunnar ärvde både musikalitet och sångröst. Morfar, Ludvig Stavenow, var statsvetare och historiker, sedermera rektor för Uppsala universitet. Fadern ägnade Gunnar en biografi: *Henry Weman. Domkyrkoorganist och körledare i kyrkomusikaliskt spänningsfält* (2015).

Gunnar Weman kom tidigt i kontakt med rörelsen Kyrklig förnyelse, och var genom alla år trogen dess önskan om gudstjänsten och det sakramentalas livets förnyelse.

Han prästvigdes 1958. Då ärkebiskop Brilioth var opasslig trädde Erling Eidem in vid vigningen, och Gunnar fick missiv till Sigtuna, Skog och Uppsala innan han 1959 blev student- och studiesekreterare i Svenska kyrkans missionsstyrelse i Uppsala. Därefter återvände han till Sigtuna, där han mellan 1964 och 1984 var präst, från 1969 som kyrkoherde. Från 1985 till 1986 var han direktor och chef för Svenska kyrkans nämnd för gudstjänstliv och evangelisation och blev därefter biskop i Luleå stift och 1993 ärkebiskop i Uppsala stift. Han gick i pension 1997. Som biskop tog han valspråket: ”Till Gud är allting”.

Under sin korta tid som ärkebiskop fick han på sitt bord Estonias förlisning och de många etiska frågeställningar som hanterandet av vraket och de döda reste, frågan om välsignelse av samkönade relationer, och kyrka-stat-dis-

kussionen och Borgå överenskommelsen.

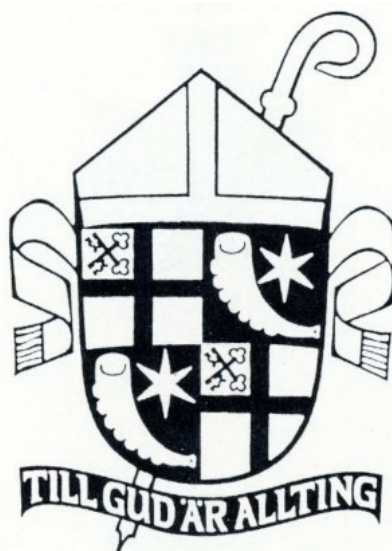
Gudstjänsten, liturgin, kyrkorummet och det sakramentalas livet är en röd tråd genom allt det han gjorde. En tid var han sekreterare i Svenska kyrkans liturgiska nämnd. I orden *församling* och *gudstjänstglädje* ryms mycket av Gunnars teologi och önskan.

2006 disputerade han på en avhandling med titeln *Nutida gudstjänst och medeltida kyrkorum. Förhållandet mellan det sena 1900-talets liturgireform och det medeltida gudstjänstrummet i Svenska kyrkan*. Undersökningen hade sin utgångspunkt i en fallundersökning av Mariakyrkan i Sigtunas restaureringar under 1900-talet. Senare gav han ut en bok om arkitekten Jerk Alton, som varit involverad i många kyrkorestaureringar. Under en dryg tioårsperiod skrev han och professor em. Sven-Erik Brodd en rad böcker med pastoralt fokus. Samarbetet inleddes med *Kyrka i olika meningar: kortklippa texter med ekklesiologiska kommentarer* (2012), och fortsatte med *Liturgi i Svenska kyrkan. I ord och bild från då och nu* (2020), *Prästgårdsteologi. Församlingspräster under 1900-talets senare hälft utmanar 2020-talets kyrka* (2022) och slutligen *Bikten. Sakrament och praktik* (2023).

Gunnars hela liv präglades av att ställa sig till förfogande, att stå till tjänst. Det han såg var gott, oavsett om det skedde i det stora eller i det lilla, ville han understödja. Hans personlighet var inte högljudd eller bullrade, men han intog ”rummet”. Få kunde som Gunnar ge en mycket tydlig befallning under skenet av att det var ett gott råd. Personligen upplevde jag honom som mycket uppmuntrande och vänfast.

Gunnar Weman var en varm tillskyndare av Skara stiftshistoriska sällskap, där han var medlem. Efter nästan vare nummer skickade han uppmuntrande kommentarer över både innehåll och bokutgivning.

Markus Hagberg

Gunnar Wemans biskopsvapen

Birgittinska nedslag i Vallebygden

Birgitta i Norra Lundby. Foto Ragnar Sigsjö.

Denna artikel ska inte i första hand handla om den heliga Birgitta (1303–1373), och inte heller så mycket om själva Vallebygden. Däremot ska jag lyfta fram några personer och ett föremål som i olika grad förbinder Vallebygden med den heliga Birgitta. Det är detta jag kallar för birgittinska nedslag.

Den heliga Birgitta är mer känd och omtalad utomlands än i Sverige. Troligtvis är hon Sveriges internationellt mest kända kvinna. Samtidigt har hon alltid, redan i sin samtid, varit omstridd. Det fanns de som ifrågasatte hennes helgonförklaring. Detta var väl ett av skälen till att Erik av Pommern år 1418 begärde att påven Martin V skulle bekräfta hennes helgonförklaring. Drygt hundra år senare kallade Martin Luther henne för ”den galna Birgitta”. August Strindberg – om han nu kan anföras som karaktärsvittne – kallade henne för en ”härsklysten, äresjuk kvinna”.

I Sverige är det i regel kritiken mot Birgitta som har lyfts fram. Det är kanske typiskt. Vi svenskar har ju svårt att uttrycka stolthet över vår historia liksom över våra bemärkta landsmän och landsmaninnor århundradena igenom. Att Birgitta är en religiös personlighet komplicerar saken än mer, eftersom svensken i allmänhet har en märklig oförmåga att hantera religion. Kritiken har ofta gått ut på att Birgitta skulle ha varit just ”härsklysten, äresjuk”, ibland också att hon var en kvinna som visste vad hon ville. Men det Birgitta kämpade för, det handlade faktiskt aldrig om henne själv. I detta avseende skjuter kritiken över målet. Att Birgitta sedan var en komplex personlighet gör henne ingalunda originell bland människor med helgonrykte, snarare tvärt om.

Med det ingående 1900-talet vaknade ändå intresset för den heliga Birgitta i Sverige. En av de viktiga tillskyndarna var ärkebiskop Nathan Söderblom, och man började förstå vilken betydelsefull person Birgitta var, i sin politiska och kyrkliga samtid, men också som andlig gestalt. I den romersk-katolska kyrkan åtnjuter Birgitta en mycket stor respekt.

Detta blev tydligt när hon 1999 utnämndes till hela Europas skyddshelgon.

Vare sig man fångslas av den heliga Birgitta, eller upplever svårigheter, kan man inte bortse från att hon var en enastående personlighet som var betydelsefull i sin samtid och som påverkar människor än idag. I sin samtid tillät hon sig att tala uppfostrande till svenska, franska, engelska och sydeuropeiska kungligheter liksom till kyrkans ledare, präster, biskopar, kardinaler och påvar. Och dessa lyssnade.

Birgitta förknippas av naturliga skäl mest med Östergötland, och kanske i någon mån med Uppland, men det finns också birgittinska nedslag i Skara stift. Nedan följer några av dem, nämligen de som kan kopplas till Vallebygden. Rätt eller orätt, men jag väljer att hedra Skara genom att här inkludera stiftsstaden i Vallebygden, det som i dag utgör Skara pastorats östliga framsida. Vi börjar där, i stiftsstaden.

Den heliga Birgitta i Skara

Den heliga Birgitta besökte Skara den 2 februari, Kyndelsmässodagen, 1349, och gick då naturligtvis till domkyrkan. Där får hon en uppenbarelse som handlar om Skara stifts stora andliga gestalt under medeltiden, biskop Brynolf Algotsson (d. 1317). När Birgitta närmade sig biskopens grav kände hon en ”ljuvlig och ovanlig doft”, och såg sedan i en syn jungfru Maria tillsammans med en biskop. Maria säger i uppenbarelsen till Birgitta att biskopen ”hedrade mig i livet och bekräftade denna heder i handling. Den doft du kände visar att hans liv var välbehagligt inför Gud”. Sedan kommer en liten märklighet. Maria säger nämligen vidare: ”så ligger den pärla som är mig så dyrbar bland svinen”. Svinet i fråga har identifierats som Knut Folkesson, en släkting till Brynolf, som låg i graven bredvid. Man kan alltså på ganska goda grunder sluta sig till att Birgitta ogillade Brynolfs släkting.

Det är alltså uppenbart att Birgitta höll Brynolf i ära. Denna uppenbarelse kom sedan att spela en stor roll när Skara stift försökte få biskop Brynolf helgonförklarad. Det lyckades nästan; han blev saligförklarad 1492, steget före en helgonförklaring, men sedan kom reformationen och alla fortsatta försök avbröts.

Den heliga Birgitta i Norra Lundby

Idag åtskiljs effektivt de två Götalandskapen av Vättern. Under medeltiden var förhållandena annorlunda. Vatten var då inte åtskiljande, utan utgjorde istället en enklare och snabbare färdväg än de många gånger dåliga och osäkra landsvägarna. Detta skapade naturligtvis konflikter, men också ett kreativt utbyte, både inom handel och inom kyrkoliv. Fromheten kring de heliga, klostren, biskoparnas ämbetshandlingar, pilgrimsfärderna och utbytet vid utbildningsanstalterna är exempel på sådant kyrkligt gränsöverskridande mellan stift, landskap, provinser och länder.

I Norra Lundby – tidigare annexförsamling till Varnhem, nu är båda delar av Valle församling – kyrka, med anor ner till 1100-talet, finns en staty av den heliga Birgitta. Statyn är skuren under 1400-talet, och är i sin tur ett exempel på hur Birgittafromheten spreds också till Skara stift. Totalt finns det sjutton Birgittastatyer i Skara stifts kyrkor. Det är inte jättemånga, men visar att Birgitta spelade en viss roll också i Västergötland. De heliga, liksom det heliga, var – och är – broar mellan människor.

Den heliga Birgitta och abboten i

Varnhem

Under sin tid i Sverige, fram till 1349, hade Birgitta en mycket god relation med två västgötska munkar, en i Skara och en i Varnhem. Dominikanpriorn Algot i Skara kallades av Birgitta för familiarissimus, en mycket förtrogen vän. Än viktigare var abboten i Varnhem,

Svenung. Han hade blivit abbot 1347, och skymtar fram på olika ställen i det bevarade skriftliga materialet, bland annat reste han vid ett tillfälle till moderklostret i Clairvaux för att överlämna klostrets i Varnhem bidrag dit.

Innan Svenung blivit abbot följde han Birgitta och maken Ulf på deras pilgrimsresa till Santiago de Compostela i Spanien, där aposteln Jakob påstås vara begravd, ett av medeltidens största pilgrimsmål. Liksom Ulf Gudmarsson blev Svenung sjuk under resan. I en syn såg han då Birgitta krönt med sju kronor. Senare återopades denna syn som ett bevis på Birgittas helighet.

Svenungs roll under resan var, att tillsammans med andra präster, fungera som en av Birgittas och Ulfs biktäder och andliga rådgivare. Naturligtvis påverkades Birgitta av den fromhetstradition som Svenung stod i, en fromhet som i mycket hade sin utgångspunkt i Cisterciensorden, och då inte minst Ordens klart mest lysande stjärna, Bernhard av Clairvaux. Denna fromhet var inte ovan för Birgitta. Hon hade ju bott i anslutning till Alvastra kloster som tillhörde samma orden. Det är ändå spännande att tänka, att sedermera abboten Svenung i Varnhem var en av dem som med sina råd fostrade ett helgon.

Den heliga Birgittas syster Katarina

och Varnhems kloster

När Birgitta 1316 gifte sig med Ulf Gudmarsson var det ett dubbelbröllop. Samtidigt vigdes Birgittas något yngre syster Katarina med Ulfs bror Magnus. Ulf och Birgitta var tveklöst det mer aktiva paret av de två. Ulf blev exempelvis tidigt riddare, lagman och riksråd, medan Magnus levde ett relativt obemärkt liv i Västergötland. Det fungerade ju så under medeltiden, att frälset ägde ett stort antal gårdar, inte bara i sitt närområde, utan även i andra landskap. Naturhushållningen medförde att man mer eller mindre var knuten till jorden. Detta gjorde att det var allt annat än vattentäta skott mellan människor, familjer och landskap. Trots Ulf och Magnus ursprung i Östergötland, fanns det alltså en mängd skäl för Magnus och Katarina att bosätta sig i Västergötland.

Vid slutet av Ulf Gudmarssons levnad bosatte sig han och Birgitta vid Alvastra kloster. Detta hade en dubbel funktion. Det var inte ovanligt att även gifta, primärt från frälset, avgav löften som påminde om klosterlöftena och som kom att knyta dem till ett kloster. Bland annat brukade makarna ge upp det äktenskapliga samlivet, för att leva i kyskhet. Till detta fungerade också klostren som sin tids äldre hem, där (i första hand) förmögna människor kunde köpa sig en ordnad och tryggad tillvaro. För Birgittas syster Katarina och hennes make Magnus blev Varnhems kloster den plats dit de sökte sig. Allt talar också för att de ligger begravda där.

Markus Hagberg

Skara stiftshistoriska sällskap

Kallar till årsmöte i Varnhem

i samband med orgeldag

lördagen den 4 maj 2024

★

Samling i kyrkan från 9.30 – musik av Magnus Kjellson

Vi börjar dagen kl. 10.00 med tre korta föredrag:

- Varför skänkte De la Gardie en orgel till Varnhem?
- Varför pryddes orgeln med bildhuggeriarbeten och ornamenten?
- Vem var hon som var med och betalade? Om Maria Eufrosyne av Pfalz – grevens furstliga hustru.

Under dagen:

- Bildhuggarna visar prov på sina arbeten.
- Vi får se Magnus Gabriel De la Gardies och Maria Eufrosynes vapensköldar huggna målade och klara.
- De senast tillverkade änglarna visas upp.
- Projektgruppen berättar om insamlingen.

Kaffe, thé, dricka och lite tilltugg finns tillgängligt under dagen liksom möjlighet att inhandla vackra, dekorativa och uppsatta pipor från den gamla orgeln.

Dagen avslutas kring kl 12.00 med orgelmusik framförd av organisten vid Tyska kyrkan i Göteborg och konstnärlige ledaren för Göteborgs Barockensemble Magnus Kjellson

Ta gärna med vänner och bekanta

Årsmötet hålls i Varnhemsgården kl. 13.30. Stiftshistoriska sällskapet bjuder på dricka och fralla

Anmälan senast den 29 april till Ulla Falk, Hattmakaregatan 10, 532 33 Skara. Tel. 076 102 39 15 Epost: munkgarden@telia.com

Välkommen som medlem!

Det här får du som medlem:
Medlemsblad 4 gånger per år
Inbjudningar till boksläpp
Inbjudan till årsmöte och föredrag
Information och recensioner av böckerna i webbshop

NYA MEDLEMMAR

Mikael Bernelöv, Bromma
Bengt Ericsson
Jonas Eriksson, Källby
Gunnar Granholm, Tidan
Fredrik Haeffner, Döle
Sven Lundén, Gråbo
Greger Mossberg, Göteborg
Joachim Olsson, Götene

MEDLEMSINFORMATION

Årsavgiften är 100 kr.
För ständigt medlemskap 750 kr.
Bankgiro: 5812-8166
Swishnummer: 123 303 59 46
BIC=SWEDSESS
IBAN: SE45 8000 0828 9102 4883 5274
Anmäl ändrad adress eller titel till registeransvarig Ulla Falk, Hattmakaregatan 10, 532 33 Skara, munkgarden@telia.com

Insamling till barockorgeln i Varnhem 2022-2024

SWISH

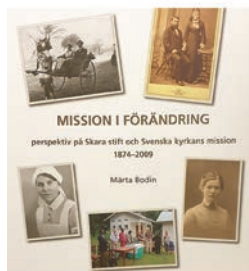
Skara pastorat: 123 375 55 43
(märk: "Orgel Varnhem").

BANKGIRO

Skara pastorat: 460-5465
(märk "Orgel Varnhem")

Hitta din nästa bok i webbshopen

skarastiftshistoriska.nu/butik

Mission i förändring Märta Bodin (2010)

Perspektiv på Skara stift och Svenska kyrkans mission 1874-2009. Ord.pris 120,-
NU 89,-

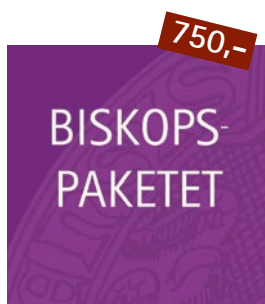
Monumenta Sveo-Gothorum

av Johan Peringskiöld.
Utg. av Benny Jacobsson.
Västgötadeln (2012)
Ord.pris 240- **NU 180,-**

"Ha mig som en signetring vid ditt hjärta"

Ritwa Herjulfsson
Fingerringar ur Röhsska museets samlingar (2019)
Ord.pris 120,- **NU 89,-**

Ord.pris 960,-

Priserna gäller fram till 30 mars eller så länge lagret räcker. Stiftshistoriska sällskapets böcker kan också beställas direkt genom ordf Johnny Hagberg, se nedan.

Biskopspaketet

Snart stundar biskopsval i Skara stift
– läs om föregångarna

- **Biskop Osmund**, 1000-tal. Ord.pris 120,-
- **Biskopen och törntaggen** (Brynnolf Algotsson) 1200-tal. Ord.pris 120,-
- **Hielp Maria** (Brynnolf Gerlaksson) 1400-tal. Ord.pris 120,-
- **Biskop Magnus Haraldsson** 1500-tal. Ord.pris 120,-
- **Sveno Jacobi** 1500-tal. Ord.pris 120,-
- **Haquin Spegel**, 1600-1700-tal. Ord.pris 120,-
- **Jesper Svedberg**, 1700-tal. Ord.pris 120,-
- **Biskopsporträtt** 1700-tal-2000 ca. Ord.pris 120,-

SKARA STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAP

STYRELSE

Ordf. Johnny Hagberg, Skara
Telefon: 070-550 00 98. E-post: jonnyhagberg52@gmail.com

Vice ordf. Lena Maria Olsson Floberg, Vänga
Sekr. Robin Gullbrandsson, Trevattna
Kassaförvaltare Gunnar Wilsson, Skara
Markus Hagberg, Skara
Fredrik Hägglund, Borås,
Åke Larsson Söne
Helena Långström Schön, Skara
Karin Nelsson, Lovene